

GURZÓ LÁSZLÓ

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

SZEGED

1983

A POLITIKAI MŰVELTSÉGRŐL ÉS KÖZÉPISKOLAI MEGALAPOZÁSÁNAK
NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Készítette:

GURZÓ LÁSZLÓ

A témát kijelölte:

DR. SZÜGI ISTVÁN

docens

József Attila Tudományegyetem

Filozófiai Tanszék

S Z E G E D

1983

B 2308

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	1
I. fejezet. A műveltségről általában	
1. A műveltség mint a szocializáció aktuális szintje	4
2. A korszerű műveltségről	9
3. A korszerű műveltség strukturájáról	12
II. fejezet. A politikai műveltség tartalmi- strukturális kérdései	
1. Politika és személyiség	23
2. A politikai műveltség tartalmáról	29
3. A politikai műveltség pszichikai strukturájáról	31
III. fejezet. Politikára nevelés a középiskolában	
1. Az iskolai nevelés politikai meghatározott- sága - célok és feladatok	37
2. A közéleti-politikai-állampolgári nevelés mint az egységes nevelési folyamat/viszony- lagosan/önálló aspektusa	44
3. A "politizáló" iskola közösségi jellege és hármas követelménye	50
4. Az iskola nevelési rendszere és a politikai nevelés lehetőségei	57

5.A politikai nevelési rendszer iskolán belüli fő tényezői - a nevelőtestület és az ifjúsági szervezet	75
Befejezés	85
Jegyzetek és idézett irodalom	87
Felhasznált források	105

B E V E Z E T É S

Tanulmányunknak az ad különös aktualitást, hogy az MSZMP Központi Bizottsága 1982. április 7-i ülésén ismét napirendre tűzte a közoktatás helyzetével és fejlesztésével kapcsolatos feladatokat.

Sok szempontból indokolt volt áttekinteni a tíz éve elfogadott határozat végrehajtásának helyzetét, és megjelölni a mai problémákat, valamint a további munka fő irányát. A Központi Bizottság mostani politikai állásfoglalásának kettős célja van: az egyik elsődlegesen az, hogy a társadalmi szükségleteket és az iskolafejlesztés lehetőségeit mérlegelve megjelölje a közoktatás fejlesztésének fő irányait, legfontosabb feladatait, a másik fontos rendeltetése pedig az, hogy hozzájáruljon az iskolai munka nyugodtabb feltételeinek megteremtéséhez.

Alapvetően fontos a Központi Bizottság állásfoglalásában az a megállapítás, hogy az 1972. évi határozatban megfogalmazott elvek hosszabb távon is érvényesek. A szocialista iskolának változatlanul aktuális és kiemelkedően fontos feladata: önállóan gondolkodó, elkötelezett, aktív, kezdeményező és alkotó személyiségek nevelése.

Ennek meghatározóan fontos eleme a világnézeti nevelés. Az új tantervek bevezetésével a középiskolákban is valamenynyit tantárgy céljaiban és feladataiban hangsúlyosabban érvényesülnek a szocialista nevelés követelményei. Ugyanakkor gondot okoz, hogy a kifejezetten vagy jórészt világnézeti ori-

entálást szolgáló szaktárgyi programok, de az osztályfőnöki programok is szökecsor erőtlének.

A tanulóifjúság tudományos világnézetének megalapozása persze nem csak iskolai feladat, legtöbbször azonban az iskola tehet ennek érdekében, egy egységes, tudományosan megalapozott világkép kialakításával, a tanulókat érő különféle hatások szintetizálásával.

A felnövekvő generációk társadalmi beilleszkedésének másik igen fontos - az előbbivel szervesen összefüggő - eleme a t á r s a d a l m i - p o l i t i k a i ismeretek elsajátítása.

A tömegtájékoztatás - különösen a rádió-televízió - naponta "házhoz viszi" a legfontosabb bel- és külpolitikai eseményeket, ugyanakkor a fiatalok tapasztalatlanok, sok a kérdésük. A felnőtt társadalom általában és az iskola pedig különösen nem térhet ki a válaszok elől. De ahhoz, hogy válaszolni tudjon, az eddiginél sokkal több segítséget kell kapniuk a pedagógusoknak, akiknek társadalmi súlya és hatóköre ebből a szempontból is sokkal jelentősebb, mint az számarányukból következne.

A fiatalok zavartalan társadalmi beilleszkedése sok tekintetben attól is függ, hogy módjuk van-e megfelelő gyakorlati tapasztalatokat szerezni. Az iskola keretei számos lehetőséget rejtenek arra vonatkozóan, hogy a fiatalok tanulják és gyakorolják a közéletiséget, a társadalmi-politikai tevékenységet,

a demokrácia alkalmazását. A nevelő folyamatban azonban még mindig ezek keretek közé szorul a tanulói önállóság és aktivitás. Az ifjúság gyakorlata csak felülről elhatározott programok, akciók részese lehet. Ezeket a fiatalok többsége kevésbé érzi magáénak, és ezért sokszor kényszeredetten vesznek részt bennük. Ebben a vonatkozásban az ifjúsági szervezet munkájában is sok a formális elem.

Az ifjúság nevelése soha nem volt csak az iskola feladata. Kétségtelen azonban az, hogy a többi nevelési tényező /mindenekelőtt a család, továbbá a különböző társadalmi szervezetek, mozgalmak, a tömegtájékoztatás stb./ között a szerepe semmivel nem pótolható. Gondoskodnia kell egyrészt a legfontosabb nevelési tényezőknek és hatásaiknak - lehetősége szerinti - olyan koordinálásról, hogy azok pozitívan, egymást erősítve érvényesüljenek, másrészt a pozitív hatásoknak a saját nevelőmunkájába, az iskola szokás- és hagyományrendszerébe való integrálásáról.

Mindezek alapján és érdekében fokozott figyelmet kell az iskolára fordítani, erősíteni, fejleszteni szükséges társadalmi presztízst, hatékonyságát.

Átérezve a Központi Bizottság állásfoglalásából adódó, és a pedagógusokra háruló feladatok végrehajtásának felelősségét, a nevelés egyes területein jelentkező elméleti és gyakorlati problémák megoldásához kívánunk erőnk szerint hozzájárulni.

"Mindnyájan abban vizsgálunk, hogy
milyen fiatalságot tudunk magunk
után nevelni"

/Illyés Gyula/

A POLITIKAI MŰVELTSÉGRŐL ÉS KÖZÉPISKOLAI MEGALAPOZÁSÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

I. A műveltségről általában

1. A műveltség, mint a szocializáció aktuális szintje

A műveltség mibenlétének, tartalma terjedelmének és mélységének tisztázása témánk megközelítése szempontjából elengedhetetlen.

Ehhez a kiinduló pontot az általános értelemben vett nevelés adja.

Nincs vita a szakemberek között abban, hogy ez a pedagógiai kategória a legátfogóbb./Mi ezt antropagógiai kategóriának fogjuk fel./

Nevelésen értik a pedagógiai tevékenység egészét, valamennyi feladatát együttesen, bárhol végezzék is: családban, nevelőintézményben, ifjúsági szervezetben stb. Magában foglalja a céltudatos, tervszerű és szervezett alakító hatások összességét, melyek hivatottak a növendék személyiségének kialakítására.

E kategória leglényegesebb problémája /egyben az egész pedagógia alapproblémája/ a nevelés és a személyiség társadalmi formálódásának viszonya.

Ez a viszony rendkívül sokrétű, összetett, melyben a nevelés a személyiség társadalmiasodásának, a szocializáció folyamatának csak az egyik - bár kétségkívül legfontosabb - tényezőjét jelenti.

Ezen a fonálon továbbfűzve a gondolatokat, mindjárt felvetődik az a kérdés, hogy a szó tágabb értelmében vett nevelésnek az előbbi meghatározása adekvátan fejezi-e ki azt a viszonyt, amelyet a társadalom és az egyén között e vonatkozásban kimutatunk? Vajon helyes-e az ellentmondás pólusait így meghatározni: a nevelés alanya - a nevelés tárgya? Ez a szembeállítás - véleményünk szerint - helyesen így adható meg: az emberi társadalom - a társadalmi ember egymásra hatása, kölcsönös viszonya a nevelési folyamatban. Kihangsúlyozva természetesen, hogy ebben az interdependenciában az emberi társadalom a szükségszerűen meghatározó oldal, de nyilvánvalóan nem abszolút értelemben.

Felfogásunk szerint a nevelés szubjektum - objektum szerkezetű viszonya a valóságnak. Olyan dialektikus összefüggés, kölcsönhatás, amelyben a szemben álló tényezők áthatják egymást, átcsaphatnak és át is csapnak egymásba.

Ismeretes a marxista személyiségelméletnek az az alaptétele, hogy "...az ember lényege a maga valóságában a társadalmi vi-

szonyok összessége".¹ Annyit jelent ez a tétel, hogy az emberi személyiség lényegében társadalmi termék, az ember a maga konkrét körülményeinek a terméke. Tehát az általános társadalmi viszonyok mindig különös módon összegeződnek az egyes ember személyiségében, másképp megfogalmazva: minden ember számára más és más a közvetlen környezet. Azonban az embernek, mint személyiségnek a /ki/alakulása nem pusztán a természeti-társadalmi hatásoknak mechanikus függvénye.

Marx, amikor e vonatkozásban a polgári, a mechanikus materializmus kritikáját adja, tömören így fogalmaz: "A körülmények megváltozásáról és a nevelésről szóló materialista tanítás megfelelkezik arról, hogy a körülményeket az emberek változtatják meg, és a nevelőt magát is nevelni kell. Ennélfogva a társadalmat el kell különítenie két részre - amelyek egyike fölötté áll."² Következésképpen az embereket egyrészt és elsődlegesen valóban meghatározzák társadalmi és életkörülményeik, másrészt azonban az emberek munkájukkal, társadalmi tevékenységükkel visszahatnak körülményeikre, megváltoztatják, átalakítják azokat, miközben magukat is megváltoztatják és átalakítják. A körülmények megváltoztatásának és az emberi tevékenységnek vagy önmegváltoztatásnak egybeesése általában jelentősen felgyorsul a nagy társadalmi átalakulások, valamint a tudományos-technikai fejlődés "megezaladása" időszakában. Úgy véljük, hogy ez a megállapítás szocialista forradalmunk egész időszakára érvényes kell legyen.

Az előbbiekből következően az általános értelemben vett nevelés fogalmának tartalmát az alábbiak szerint körvonalazzuk:

általános értelemben vett nevelésen értünk minden olyan célirányosan működtetett - végső fokon a társadalmi-történeti fejlődés által meghatározott tudatossági fokú - tervezett, szervezett hatás-komplexumot, hatásmechanizmust, amely a tágabban és a szűkebben felfogott társadalmi viszonyok igényelte külső hatások rendszere, valamint a társadalom egyes tagjainak bensőleges céljai, szándékolt cselekvései által meghatározva kialakítja és permanensen fejleszti személyiségüket, s azon keresztül biztosítja az egyének tevételes visszahatását saját maguknak és környezetüknek gyakorlati megváltoztatására.

Az ántropagógiának erről az elvont általános szintjéről el kell jutnunk egy konkrétabb általános szintre. Ennek megfelelően szólnunk kell az általános értelemben vett nevelésen belül arról a folyamatról, melyben az adott objektív társadalmi tartalomnak megfelelően a külső tényezők többé-kevésbé organizáltak, de mindig különös módon /pedagógiai értelemben vett nevelés, a továbbiakban: nevelés, továbbá oktatás, képzés/, irányított ráhatást gyakorolnak az egyén szocializációjára, s váltanak ki reflektálást az egyénből, a személyiségből. - Ezt a folyamatot művelésnek /formálásnak/ nevezhetjük.

Itt jegyezzük meg, hogy az objektív társadalmi tartalom mindig az emberiség eddigi történeti fejlődése során létrehozott, fol-

halmozott, rendelkezésre álló kulturális elemei egy részének - mégpedig az adott kor társadalmi viszonyai szükségletei, ebből adódó értékrendje, céljai számára leginkább megfelelő részének - világképbe rendezetten is tükröződő, elméleti és gyakorlati jellegű tevékenységi rendszere.

A fentiekből elválaszthatatlanul jelenik meg az a folyamat is, melyben a személyiség a közölt tartalmakat önmagába integrálja. - Ezt a folyamatot művelődésnek mondjuk.

A művelés és művelődés egységes folyamatának eredményeképp a jelzett kulturális elemek az egyén műveltségévé válnak, mégpedig műveltségének domináns részévé, mely strukturálja a mindenkor környezetből spontán módon is adódó, és a személyiségbe ugyancsak beépülő egyéb kulturális elemeket, melyeket a nevelődés folyamata közvetít.

A művelődés tehát - a maga mozgását illetően - egyrészt a művelésre/formálásra/, másrészt az alakításra/formálódásra/, mint meghatározott társadalmi tartalmakat hordozó folyamatokra épül, azokkal szorosan összefonódva.

A műveltség - melyet az adott kor társadalma egyedei előmérceként állít - a szubjektumnak a művelődés folyamatában szerzett azon képessége, hogy a valóság sajátos /helytől, időtől és egyéb körülményektől függő / szituációiban felismerje a lényeges problémákat, azok összefüggéseit, kölcsönhatásait, valamint változásuk tendenciáit, s ezeket mérlegelve alakítsa ki magatartását, határozza meg és vigye végbe az objektumra való aktív, gyakorlati visszahatását.

Más megfogalmazásban: a műveltség a szubjektumnak olyan önmagát gerjesztő, önmagát építő fejlődési folyamata, melyet a szocializáció, a személyiség /ki/alakulása aktuális szintjének tekinthetünk, s ennek alapján vizsgálhatjuk a kor, az adott társadalom elméleti-gyakorlati igényeinek való megfelelési fokát. Így jutunk el a korszerű műveltség problematikájához.

2. A korszerű műveltségről

A kultúra, az emberiségnek ez a közös szerzeménye, nem más, mint a társadalom objektíve felhalmozódott, egyre növekvő szellemi és anyagi ereje, mellyel a társadalom a természettel szemben, a természeti korlátok visszaszorítása érdekében folytatja a harcot, ugyanakkor kiküzdí saját társadalmi viszonyai feletti mind teljesebb uralmának lehetőségeit.

A fejlődésből fakadó ellentmondások rendre olyan feszültségeket keltenek benne, melyek feloldást követelnek. Az áttekintést azok a nagy egyéniségek biztosították, akiknek sokoldalú elméleti-gyakorlati tevékenysége megteremtette egy-egy korban a felhalmozódott kulturális javak akkor értékének számító részének harmónikus világképbe való összefogását.

E tanulmány keretében nem lehet feladatunk végigkísérni a kulturális fejlődést, valamint a műveltségcszmény történeti változásait a legrégibb időktől, csak annak a korszakváltásnak a jelentőségére utalhatunk, melyet a szocializmus realizálása válása eredményezett, s melyet a mindinkább kibontakozó,

erősödő hatású tudományos-technikai "forradalom" jellemez. Ez az időszak teljességgel anakronisztikussá tette a korábban uralkodó statikus műveltségeszményt /melyet különben már a kapitalista fejlődés korábbi időszaka is erősen kikezdett/, hiszen úgy felgyorsította az ismeretek bővülésének és a technológiák átalakulásának az ütemét, hogy a polihisztorok ideje végérvényesen lejárt, s a gépi nagyipar szülte specializáció-mak szinte az "atomizált" szaktudásig való tulhajtása jelentkezik a munkafolyamatban, ami a mai szinten/és a jövőben még inkább/ nem segítője, hanem egyenesen fékezője lesz, illetve lett a fejlődésnek.

A haladás többé nem előgszik meg a nemzedékváltás által diktált lépésritmussal. A ma munkába lépő embernek élete során többször meg kell "ujulnia", ezért az iskola nem lehet csak ismeretközlő, ismeretfelhalmozó jellegű.

Az emberi kultúra bármely teljességű statikus birtoklása ábránd. Egyetlen lehetőség van csupán, a dinamikus birtokbavétel. Aktívan mozogva a kultúra bármely pontjáról eljuthatunk bármely másik pontig. Az integrációt cselekvően kell átélnünk, a kulturát egybetartó kapcsolatokat útjelzőként lehet felhasználnunk.

Műveltségeszményünk a sokoldalúan fejlett, a minden iránt érdeklődő, de nem mindennel foglalkozó ember.

Ez azt jelenti, hogy mindenki ismerje meg a természeti és a társadalmi valóságot, értse a természet és a társadalom leg-

alapvetőbb mozgástörvényeit, a logikus gondolkodás alapelveit, lássa meg a fejlődés összefüggéseit, tájékozódjon a környezetében, és a tapasztalatok alapján is alakítsa ki magában a korszerű világképet, annak alapján világnézetét: meghatározva általában az ember és különösen önmaga helyét, szerepét az adott természeti és társadalmi valóságban.

Mindezek érdekében rendelkezzen a szükséges általános műveltséggel, szaktudással, legyen képes az önművelésre, önmaga, valamint a természet és a társadalom ¹átalakítására. Legyen bensőséges igénye a közéleti-társadalmi aktivitás, a felelősségvállalás, emberi kapcsolatait a szocialista erkölcsi normáit szem előtt tartva alakítsa.

Mi tehát a bázis, amiből ki kell indulni? Nyilvánvalóan az ember totalitása, az ember személyisége, a szocializmust építő ember személyiségének fejlődése. Az e fejlődés által felmutatott útem, az ebből fakadó követelmények meghatározó szerepük az egyén műveltsége korszerűségének megítélésében.

3. A korszerű műveltség strukturájáról

Ha a műveltség, saját szerűen a szocialista műveltség strukturájáról beszélünk, alá kell húznunk azt, hogy klasszikusaink a kultúrát átfogóan, mint az anyagi és szellemi javak termelését, valamint az ezekkel a javakkal való életet határozták meg.

Amikor most, következő fejtegetéseink során, a műveltség szellemi oldalát állítjuk előtérbe, az semmiképp nem jelenti az egység megbontását. Csupán időlegesen tekintünk el a probléma "teljeskorú" megközelítésétől.

Még azt is előre kell bocsátanunk, hogy főképp az általános műveltség kérdéseivel foglalkozunk majd, és csak per tangen-tem szólunk a szakképzettségről - mint a műveltség szerves részének - az előbbivel való dialektikus kapcsolatáról.

A korszerű műveltség lényegi vonásai előbbi felvázolásának vonzataként feltétlenül szükséges megjelölni azokat az elemeket, melyek az általános műveltségben mint alkotórészek /bizonyos társadalmilag szükségelt tartalmak hordozóiként/ a lényegi vonásokat konkrétan megjelenítik, a maguk belső- és külső összefüggéseikben, kölcsönhatásaikban.

"A korszerű szocialista általános műveltség a dialektikus materialista világnézet mellett magában foglalja a természettudományok és a technika alapelemeinek ismeretét, továbbá a történelmi-társadalmi és szellemi kultúra marxista

interpretációjú alapelveinek elsajátítását, ezen belül a nemzeti történelemnek és a hagyományoknak internacionalista összefüggésekben való szemléletét, valamint az erkölcsi-politikai indítékokon alapuló cselekvési készségét, továbbá az egyéniség megszabta határokon belül a termelési és egyéb társadalmi tapasztalatok alkotó továbbfejlesztésének képességét." ³

Szükségesnek tartjuk, hogy az általános műveltség strukturájába tartozó néhány olyan elemmel, mely témánk - a politikai műveltség megalapozása - szempontjából igen fontos, röviden külön is foglalkozzunk:

a/ A műveltség egészének strukturájában alapvető szerepe van a nyelvi-kommunikációs műveltségnek, mint emberi mivoltunk milyensége egyik legfontosabb mutatójának. A nyelv kulturát hordoz, s mint ilyen, lehetővé teszi a társadalomba való beilleszkedést. Az anyanyelv a személyiség legbensőbb sajátja: a beszéd a gondolkodásnak/ egyben az érzelmi életnek/ nemcsak tükrö, hanem szervezője, fejlesztője is. Az anyanyelvi képzés a valóság mind differenciáltabb összefüggéseinek, objektív "logikájának" felfogására és kifejezésére tesz képessé." A nyelvművelés nem csak valamiféle nemzeti ügy. Az is, de emellett a helyes nyelvi normákhoz való igazodást, a megfelelő, a környezethez alkalmazkodó kifejezési formákat, az ember nyelvi 'viselkedését' irányítja. Ezen belül nem jelentéktelen a megértés problémája ... mindenekelőtt a kommunikációs szükséglet szempontjából." ⁴

b/ Az előbbivel szorosan kapcsolódik az esztétikai-irodalmi műveltség, mely egyszerre szolgálja a világ megértését, az egyének öntudatra ébredését és aktivitásának fejlesztését. Lényegéhez tartozik, hogy mind az értelemre, mind pedig az érzelemre hat, s a legtágabb értelemben vett alkotás és produktumai, valamint a művészi alkotás és a műalkotás nyújtotta élmény révén jelentős befolyást gyakorol a személyiségre.

c/ A társadalmi-történeti ismeretek szempontjából a vezető tudományág a történettudomány. A marxista történetfelfogás alapján álló történetírás "hosszú történelmi tartamban" nagy tendenciákat vizsgál azzal a szándékkal, hogy az ember megismerje fejlődésének történetét és megértse helyét a társadalomban. Rendező elve a történetiség. Ez az elv magában foglalja /azon túlmenően, hogy minden jelenséget a maga fejlődésében, az adott korszak konkrét körülményei között kell vizsgálni/ a totalitás igényét, tehát azt a törekvést, hogy egyrészt az emberiség fejlődéséről összefoglaló képet kapjunk, másrészt, hogy egy-egy adott korszakot sokoldalúan ismerjünk meg. A történelemben persze nem csak ismeretek halmazát kell látnunk. A múlt erkölcsi példákat nyújtott és nyújt. A nemzeti történelem és hagyomány, valamint a nemzeti-nemzetiségi kérdések internacionális összefüggésekben, az egyetemes történelem keretében, a marxizmus-leninizmus alapján való megismerése, megítélése, egyszerre szolgálja a személyiség értelmi és érzelmi formálását. A társadalmi ismeretek körében más tudományok is helyet kapnak. Ezek kö-

zül az állam- és jogtudomány, a közgazdaságtudomány, a szociológia, az etika és nem utolsósorban a politikatudomány szerepét emeljük ki röviden.

- Az állam- és jogtudományi műveltség - mint az államra és a jogra vonatkozó általános jellegű tudományos nézetek összessége - az állam és a jog keletkezésének, történelmi típusainak, funkcióinak, formáinak és fejlődése, fejlesztése általános törvényszerűségeinek feltárásával egyik összetevőjét képezi az ún. állampolgári műveltségnek. Szocialista államunk erősítése sikeres építő munkánk alapvető követelménye, ennek elsőrendű feltétele a szocialista demokrácia mind teljesebb kibontakoztatása, a tömegek növekvő részvétele a hatalom gyakorlásában, ami az állampolgárok kötelelességeinek, jogainak, a társadalmi élet állami-jogi szabályozottságának, az intézményrendszerek/állami, társadalmi/ szerepének, feladatának, működési mechanizmusának stb. mind alaposabb elméleti-gyakorlati vonatkozású ismeretét igényli.

- A közgazdaságtudományok, a közgazdaságtan a társadalomtudományok fontos csoportját jelentik /politikai gazdaságtan, ágazati gazdaságtanok, gazdaságtörténet stb./ Ennek keretében olyan nagy témakörök között kell eligazodni, mint a termelési viszonyok fejlesztése, a gazdasági növekedés és a társadalmi haladás összefüggései, a tervezés és az előrejelzés, a termelés, a népesség és foglalkoztatottság, a nemzeti vagyon, az árak, bérek és jövedelmek, a gazdasági szervezés kü-

lönböző kérdései, a fogyasztási struktúra alakulása stb. a fent említett kérdésekben való tájékozottság napjainkban külön értéket jelent, ha megfelelő érdekeltségi viszonyok révén a cselekvésben realizálódik.

- Szólni kell a szociológiáról /általános és szakaszociológiák/ is, melynek érdeklődési területe: a társadalom irányítása, a társadalmi osztályoknak, rétegeknek, csoportoknak és egyes tagjainak egymáshoz való viszonya stb. A marxista filozófiára, jelesül a történelmi materializmusra - mint alapvető elméleti és módszertani bázisára - támaszkodva tárgya fel és magyarázza meg az egyes, valamint a különös társadalmi jelenségekben, folyamatokban érvényesülő összefüggéseket, törvényszerűségeket. A társadalmi jelenségeket mint t á r s a d a l m i jelenségeket vizsgálja, belső strukturájukkal és a társadalom számára teljesített funkciókkal együtt.

Tehát a jelenségeket egészükben közelíti meg, a társadalom egészének viszonyaival, alapvető folyamataival való szerves összefüggésüket szem előtt tartva. Empirikus kutatásai révén olyan ismeretek "szállítására" vállalkozik, melyek hasznosan járulnak hozzá marxista elméletünk fejlesztéséhez.

- Az etika normatív tudomány, mindig egy meghatározott történelemfilozófiai koncepció fényében vizsgálja és értelmezi az erkölcsöt. Sajátlagos nézőpontja az erkölcs világnézeti-filozófiai lényege. Leírja az erkölcs minőségi határait, az egységes cselekvésből kiemeli a sajátos erkölcsi aspektust.

Eszmeileg reprodukálja az erkölcsöt, tudományosan megalapozza szükségesszerűségét, eredetét, lényegét, fejlődéstörvényeit, specifikumát. Specifikuma abban rejlik, hogy egyidejűleg az erkölcsről szóló tudomány és magának az erkölcsnek a része. E tudománynak az erkölcsre vonatkozó nézetei előbb-utóbb /sok közvetítő láncszemen keresztül/ a tömegek tudatába behatolnak, visszahatnak az erkölcs állapotára, fejlődésére. Az etika feltárja az erkölcs és a társadalmi tudat más formái /politika, vallás, művészetek stb./, illetve a tevékenységek egyéb területei közötti összefüggéseket is.

- A marxista politológia kialakulóban lévő önálló tudomány, melynek speciális tárgya van, és az a tény, hogy elmélete /mint szaktudomány elmélete/, illetve fogalmi rendszere, módszertana még kidolgozatlan, nem jelenti azt, hogy mint önálló tudomány ne legitimizálódhassék. A politikatudomány - a többi társadalomtudományhoz hasonlóan - a filozófiától nemcsak eredete szerint nem független tudomány, hanem elsődlegesen azért, mert a filozófia biztosítja a politikatudomány általános elméleti-metodikai alapját. Lehetőséget ad ezenkívül a konkrét kutatások eredményeinek rendszerezésére, elemzésére, értékelésére, illetve ezek felhasználásával a politológia elméletének és kategóriarendszerének kidolgozására is. A politikaelméleti kutatásokban természetesen fel kell használni az empirikus jellegű politológiai kutatások, továbbá más szaktudományoknak az adott témára vonatkozó kutatási eredményeit is. Ugyanakkor

magától értetődik, hogy a politikatudomány eredményei gazdagíthatják más társadalomtudományi tudományágazatok bizonyos tudományterületeinek anyagát, így magát a marxista társadalomfilozófiát és a tudományos szocializmust is.

"A politikatudomány mint szaktudomány rendszerszemléletű megközelítéssel a maga totalitásában, funkcionálisan és strukturálisan is történelmileg konkrétan vizsgálja a nemzeti társadalom politikai rendszere, illetve egyes alrendszerei elemeinek a kölcsönhatását és működését, valamint a fejlődésüket alapvetően meghatározó, változó társadalmi környezet hatásmechanizmusait, másrészt a politikai rendszer /illetve egyes elemei/ hatását a társadalmi környezetre, tekintettel arra, hogy azok fejlődése történeti-strukturális-funkcionális kölcsönhatásban van a társadalom többi alrendszere fejlődésével, illetve a nemzetközi viszonyok rendszerével. A funkcionális elemzés célja az, hogy konkrét történeti fejlődésében vizsgálja a különböző osztályok, rétegek eltérő érdekeiből fakadó törekvéseket /ezzel együtt az érdekek tranzformációját a politikába/, ezek tudati kifejeződéseit /a teoretikus és a köznapi tudat szintjén/ és az érdekkonfliktusok megoldásának módját a politikai rendszer formális keretei között vagy azon kívül." ⁵

A fentiekből adódóan e tudomány fő kutatási témái között ott találjuk egyrészt a politika szubjektív szférájának, vagyis a politikai eszellemi kultúrának /a politikai tudatnak, illetve objektivációinak: a politikai elméleteknek, az egyes kategóri-

áknak, a közvéleménynek, a politikai ismereteknek, attitűdöknek, értékeknek stb./, másrészt a politikai magatartásnak és aktivitásnak a kutatását is, amelyet tanulmányunkban még több vonatkozásban érinteni fogunk.

c/ Az általános műveltségen belül alapvető, strukturáló szerepű a világnézet. A művelődési anyag igazi egységét olyan korban, illetve korszakban, melyben a polihisztorság lehetetlenné vált, csak a tudományos világnézet teszi lehetővé, ezt semmiféle - csak részttotalításra irányuló - szaktudományos világkép nem pótolhatja. A világegészre irányuló tudományos világnézet egyben - lényegéből következően - az emberi cselekvés motivációs rendszereként is hat. Ezt illetően azonban fel kell figyelnünk a következőkre: ha abból indulunk ki, hogy a világnézet általános kép a világról, különösen az ember helyéről a világban, az ember értelmi, érzelmi és akaratilag állásfoglalása a természethez, a társadalomhoz, a megismeréshez, tehát ezeknek nem egyszerű tudomásul vétele, hanem értékelése, elfogadása vagy elutasítása, szeretete vagy gyűlölete stb., akkor ebből az is következik, hogy az értékelésben - az osztálytársadalom viszonyait tételezve - feltétlenül rendező szerepet kap a politika. Ennek magyarázata abban van, hogy az ember önmaga szociális lényegét életmódjában juttatja kifejezésre. Az egyes emberek életmódját, humanizált élettevékenységének tartalmát pedig alapjában véve az adott társadalom uralkodó létviszonyai, a társadalmi fejlődés fő tendenciái határozzák meg.

Minthogy pedig az emberi lényeg a társadalmi viszonyok összessége, az emberre jellemző életmód tartalma is társadalmi jellegű, s ha az adott társadalom lényegét történelmileg meghatározott osztályviszonyok alkotják, akkor az életmódbeli különbségek szükségképp osztályeredetűek, osztályérdekkel kapcsolatosak, általában politikai viszonyulásokat fejeznek ki. Mindezek viszont rányomják bélyegüket az egyén valóság-értékelő tevékenységére. A politikailag motivált értékelés során kialakuló világnézeti felfogás ugyanakkor a politikai jellegű célok elvi, eszmei igazolási alapjául szolgál az egyénnek, és cselekvéseinek tényleges irányítójává válik.

Épp ezért a szocializmust építő társadalmunk számára nem lehet közömbös az, hogy a világnézeti tudatosságnak ki, milyen fokára jut el, mivel minél inkább kiforrottabbá lesz az egyén marxista-leninista filozófiai tudata, annál inkább válik képessé felfogásában, illetve egész tevékenységében következetes osztályszempontú megközelítést érvényesíteni. Ezzel nem azt állítjuk, hogy a politikai állásfoglalás helyessége vagy helytelensége egyszerűen műveltségi kérdés. A világnézet és a politika viszony mint tartalom és forma dialektikus viszonya nyilvánul meg. Ugyanaz a világnézeti tartalom különböző politikai formában jelentkezhet, mivel ennek is /miként a többi tudatformának, illetve gyakorlati viszonyoknak/ megvan a maga viszonylagos önállósága, önfejlődése, de "tehetetlenségi nyomatéka" is. Mindez természetesen a maga ellentmondásosságában hat vissza a világnézet változására.

Az előbbi áttekintéssel arra kívántunk rávilágítani, hogy a szocialista műveltség elemeinek egyszerű felsorolása - még ha kísérletet tettünk is egyes elemek szerepének kiemelésére, hangsúlyozására és bizonyos összefüggéseik megvilágítására - korántsem tudja megmutatni kölcsönös kapcsolataik, áthatásaik milyenségét, azt, ahogyan sajátos fejlődési folyamatuk jelenlegi fokán meghatározzák a maguk strukturált összességében a korszerű műveltséget, pontosabban annak "horizontját". Tehát, ha sikerült is volna a maga teljességében megjelenítenünk a korszerű műveltség strukturáját, akkor is csak azt a kört húzzuk meg, amelyen még éppen nem lépett túl. Egy hasonlattal élve: minél magasabbra emelkedik valaki a Föld felszínéről, úgy tágul a látóhatára, azaz annál többet képes átlátni, de egyre inkább csak a főbb vonalakat tudja leképezni. Manapság a körülmények arra ösztönöznek, hogy növeljük a "magasságot". A tudásanyag robbanásszerű növekedése és az, hogy a specializálódás a fejlődésnek nem minden szintjén jár együtt még a tudományos ismeretek megfelelő integrációjával, óriási gondokat okoz. Meddig szabad és mivel szabad könnyíteni "léggömbünk kosarát"? Milyen legyen általános műveltségünk tartalmának mélysége, hogy az megfeleljen jövőkutatásunk prognózisainak, futurológiájának⁶, és milyenek legyenek a megfelelő "átvitelt" biztosító rendszerek? Mindezek körül heves viták folytak, s folynak napjainkban is, és nem minden területen hozták meg a műveltségi anyag közvetítésében leginkább érdekelték számára a megnyugtató megoldást, pedig az is-

kola nehezen bírja el, ha sok minden egyszerre vagy túl gyorsan változik. Túl a szükségszerű, a megújulást biztosító folyamatokon, több olyan - a vitázók erőviszonyainak változásából következő - gyors és nem kellően átgondolt irányváltás adódott /és nem csak állami vonalon/ a középiskolákban is, mely nem szolgált megfelelően sem a nevelő-oktató tevékenység hatékonyságát, sem pedig az ifjúság mozgalmi életének fejlesztését. Ami az alapvető ismereteket jelentő tananyagot illeti, továbbra is aktuálisnak az MSZMP KB 1972. június 15-1 határozatában megfogalmazottak: "Széleskörű tudományközi együttműködés útján kell meghatározni a tudományok, a művészetek, a kultúra, a technika azon általános alapjait, melyek átfogó tájékozódást adnak a tudomány, a termelés, a közélet és a kultúra valamennyi lényeges területén." ⁷

A korszerű általános műveltség strukturájának még egy ilyen vázlatos áttekintése is elégségesnek tűnik annak bizonyítására, hogy a strukturán belül a politikai műveltségnek, mint meghatározott célrendszer hordozójának kitüntetett szerepe van.

Miután a politika mindenkit elér, akár akarja az egyes egyén, akár nem - hiszen átjárja a mindennapi életet, s így következményei alól senki nem vonhatja ki magát - , nyilvánvaló hogy a szocialista fejlődés egyre nagyobb igényeket támaszt a politika megértése, követése, gyakorlása iránt. Mindezek szükségessé teszik a politikai műveltség közelebbi vizsgálatát.

II. A politikai műveltség tartalmi - strukturális kérdései

1. Politika és személyiség

A politikai műveltség tartalmi-strukturális kérdéseinek megvilágításához tisztáznunk kell mindenekelőtt a politika fogalmának tartalmát, és a politika néhány főbb sajátosságát.

Első megközelítésben a politika az osztályok, nemzetek és más szociális csoportok közötti viszonyokkal összefüggő tevékenységi szféra, amelynek középpontjában az államhatalom kivívása, megtartása és felhasználása áll - tudatosult szükségletek érvényesítése érdekében.

A politika tudományos elemzése azonban megköveteli, hogy meghatározzuk a politika helyét azoknak az anyagi és szellemi folyamatoknak, a rendszerében is, amelyek összességükben a társadalmi organizmus totalitását alkotják.

Mind a gyakorlati politikai viszonyokat, mind a politikai ideológiát a gazdasági folyamatok mozgásai determinálják, mint a társadalom gazdasági alapján emelkedő felépítménynek ezzel az alappal a legközvetlenebb kapcsolatban álló elemét, amely épp ebből következően sajátos, rendező jellegű kölcsönhatásban van mind a felépítmény többi elemével, mind pedig - viszonylagos önállósága, önfejlődése következtében - az őt végső soron meghatározó gazdasági alappal.

A politika és a gazdaság kölcsönös viszonyát plasztikusan jellemzi Lenin két megfogalmazása: egyrészt "a politika a gazda-

ság koncentrált kifejezése",másképp" a politikának feltétlenül elsőbbsége van a gazdasággal szemben." 8

Az első,abból kiindulva, hogy a gazdasági viszonyok meghatározóak a politikaiakhoz képest, és hangsúlyozva a gazdasági érdekek érvényesítéséért folytatott politikai harc szükségességét,a figyelmet a gazdasági realitás politikai formájának általánosított voltára hívja fel. A politika ugyanis nem tükörképszerű visszatükröződése a gazdaságnak.A gazdasági érdekek bonyolult és ellentmondásos sokrétűsége a politikai követelésekben és döntésekben megtisztul az esetleges és véletlenszerű változókéony elemektől.Ez a folyamat lehet spontán jellegű is,ami deformálhatja a gazdasági összefüggések és érdekek tükröződését.

A második azt hangsúlyozza,hogy a gazdasági problémák megoldását alá kell rendelni az alapvető és fő feladatoknak: a politikai hatalom megtartásának és megszilárdításának."...Ha politikailag nem nyúlunk helyesen a kérdéshez - írja Lenin -, akkor a szóban forgó osztály nem fogja megtartani uralmát, ennél fogva nem oldhatja meg termelési feladatait sem." 9

A politika tehát komplex társadalmi jelenség, az adott társadalomra jellemző politikai tevékenységek,szervezetek, viszonyok és nézetek szervesen összefüggő rendszere.

- A politikai tevékenységhez tartozik minden olyan társadalmi tevékenységforma, ami valamely osztály politikai hatalmával és a hatalom gyakorlásával, a hatalom megszervezéséért és megtartásáért folytatott harccal kapcsolatos,ezért a politika az osztály

tályharc területe.

- A politikai tevékenység az osztályok tevékenysége mellett magában foglalja a politikai intézmények /mindenekelőtt az állam/, valamint a politikai szervezetek működését, tevékenységét is, amelyek tulajdonképp az alapvető osztályérdekek érvényesítésére irányuló, mesterségesen létrehozott embercsoportok, illetve emberi kapcsolatok rendszerét jelentik.

- A politikai tevékenységben realizálódó politikai viszonyok az osztályok alapvető szükségleteinek tudatosulása alapján jönnek létre, illetve állnak fenn, közvetlenül vagy közvetve a hatalommal és gyakorlásának módjával/kormányzás/függnek össze, magukban foglalják az állam és az osztályok, valamint az általános osztályérdekeket képviselő szervezetek és tagjaik egymáshoz való viszonyát, tartalmazzák a nemzetek és az államok közötti alapvető kapcsolatokat.

- A politikai tudat /ideológia/ azoknak a nézeteknek, eszméknek, elméleteknek, tudatformáknak az összessége, amelyben az osztályok alapvető érdekei, egymás közötti viszonyai, az államhatalomhoz, a politikai szervezetekhez, továbbá más államokhoz való viszonyai tükröződnek vissza, s amelyekben megfogalmazódnak az általános osztálycélkitűzések és feladatok.

Gondolatmenetünkhöz hűen a politikai műveltséget nem azonosíthatjuk csak a politikai tudattal/ideológiával/, sem csak a politikai gyakorlattal, sem pedig a politikai kultúrával, mert az előző kettő szűkebb, az utóbbi viszont tágabb annál.

A politikai műveltséget úgy fogjuk fel, mint az egyén politikai szocializációjának aktuális szintjét, mint a személyiség bizonyos /ki/alakuló tulajdonság-csoportját.

Természetesnek vesszük, hogy /az osztálytársadalom viszonyai között/ a társadalom minden tagjánál szükségképp megjelenő műveltségelmről van szó, melynek azonban terjedelmi és mélységi foka rendkívül különböző lehet, nemcsak a társadalmi-történeti fejlődés elért szintjétől, hanem megszámlálhatatlan egyéb tényező közrehatásából adódóan is.

A fentiek alapján a "homo politicus" megjelenhet mint

a/ általában vett politikai személyiség, akinél a politikai "oldal" egy viszonyulási "irány" a többi között /s ez lehet nagyjából a többivel egyenlő rendű-rangú, de el is maradhat ezektől/, aki általában csak passzív "elszenvedője" mások politikai cselekvésének, politikai aktivitása - ha kibontakozik is - nem állandó, nem konzekvens, hanem szituációkhoz kötött; és megjelenhet mint

b/ sajátos értelemben vett politikai személyiség, akinél a politikai "oldal" az egyik legfontosabb vagy épp a legfontosabb viszonyulási "irány"; aki aktív résztvevője a politika alakításának, akinek ezirányú tevékenysége állandó és konzekvens, és akinek főbb jellemzői:

- magatartásának világnézeti-politikai tudatossága /s politika tudománnyá szerveződve van jelen/.
- eszméileg motivált elkötelezettsége,
- tudattartalmainak érzelmi telítettsége, és érzelmeinek tuda-

tossága,

- nagyfokú politikai aktivitása, határozottsága, kitartása,
- a gyakorlat elméleti általánosításának és az elmélet gyakorlati alkalmazásának képessége,
- taktikus viszonyulása a változó tényezőkhez az elfogadott stratégiai irányon belül.

Természetesen tudatában kell lennünk annak, hogy maga a személyiség oszthatatlan, egységes. Viszonyulásai /így politikai viszonyulásai is/ egyaránt jelentik az értelmi, az érzelmi, az akarati, a cselekvési apparátus működését. /Vagyis nincs olyan viszonyulás, amely csak az értelmi, csak az érzelmi, csak az akarati vagy csak a cselekvési apparátus mozgásba lendülését jelentené./

A személyiség tehát viszonyulásai során műveltsége teljes készletéből merít, s azt úgy használja, ahogyan körülményei megkívánják.

Ez azt jelenti, hogy amikor például politizál, s ezen keresztül gyarapítja, teljesebbé teszi politikai műveltségét, az új /elfogadásában jelentős szerepet játszanak nem csak a politikai, de egyéb "irányú" viszonyulásai során szerzett intellektuális-emócionális, valamint gyakorlati jellegű tapasztalatai is. Mindez azonban fordítva is igaz, a személyiség politikai műveltségének fejlődése szükségképpen visszahat, és a legkülönbözőbb "irányokban" csökkentheti vagy növelheti meg a személyiség viszonyulásainak intenzitását, érzékenységét.

Senki nem születik "homo politicusnak", a társadalmi-történelmi körülmények teszik azzá. Ezek tudatos és spontán ráhatásai által szocializálódik politikai értelemben is. Mi mélyen érdekeltek vagyunk abban, hogy a politikai szocializáció folyamata dinamikus legyen és mind szélesebb tömegeket fogjon át. A szocialista művelődéstudomány álláspontját a fentiekre vonatkozóan a következőkben fogalmazhatjuk meg:

a/ A politika a műveltség alkotórésze, mégpedig nem a pusztán tájékozottság, hanem az alkalmazásképes tudás: a célszerűen végbevitt politikai tevékenység képessége színvonalán.

b/ A politikai műveltség elméleti megalapozását a tudományos világnézetből, a politikatudományból, valamint az egyéb társadalmi-ismereti műveltségterületekből meríti.

c/ A politika a műveltség kiterjedt tartományának rendezőelvé: mindannak, ami a társadalmi ember és az emberi társadalom érdekviszonyaira vonatkozik, mert ő maga, mint a gazdasági típusú érdekek sűrítménye, minden egyéb érdektípus meghatározó tartalma.

d/ A politikai műveltségnek a szocializmus előrehaladásával növekednie kell, ez a harc kérdése, melynek során elengedhetetlen a megfelelő érdekeltségi viszonyok továbbfejlesztése.

Ha a politikai műveltséget a személyiség egészével állítjuk viszonyba, akkor először is azt vehetjük észre, hogy a politikai műveltség szintjével együtt megnövekszik az ember biztonság-tudata, biztonságérzése. Egyszóval: megabiztossága.

Aki a világra értelmesen tekint, arra a világ is értelmesen te-

kint viszza - mondja a hegeli aforizma. Aki át tudja tekinteni és érzékelni tudja, milyen politikai erők mozgásterében él, neki hol a helye és milyen szerepet játszhat a politikai életben, aki alkalmazni képes a politikai cselekvés törvényeit, az biztonságosan mozog a világban. Ennek a pszichológiai ténynek - mint arra utaltunk - társadalmi előfeltételei vannak, melyek megadják a hatékony politikai cselekvés tényleges lehetőségeit. De a lehetőségek megszerzése és bővítése is politikai küzdelmek tárgya. A politikai műveltség növekedése eredménye, ösztönzője is a küzdelemnek.

2. A politikai műveltség tartalmáról

A politikai műveltség tartalmát több megközelítésben is vizsgálhatjuk.

Először abból kiindulva, hogy milyen tudományos elméleti összetevői vannak, másrészt abból kiindulva, hogy milyen gyakorlati képességek, készségek és tapasztalatok alkotják. Ennek alapján megalkothatjuk a politikai műveltség szerkezetét, s ebből elvonatkoztathatjuk az ideálképét, a modelljét. Ezt részben már megtettük, amikor az I. fejezet 3. pontjában felsoroltuk a korszerű általános műveltség azon elemeit, amelyeknek a politikai műveltség megalapozása szempontjából lényeges szerepük van.

Ezzel összefüggésben még a következő megjegyzéseket kell tennünk: már jeleztük, hogy az egyén politikai műveltségét illetően - tekintettel arra, hogy nincs végleges állapota - hiába

próbálkozunk egy mindenkire érvényes, meghatározó tartalom körülírásával. Tartalmát ugyanis az egyén munkája, tapasztalata, életmódja, iskolázottsága, egyéni érdeklődése stb. szabja meg. Mivel pedig ez eltérő a társadalom tagjai között, eltérő lesz politikai műveltségük tartalma is. Világos azonban, hogy a politikai műveltség tartalmai között találnunk kell többé-kevésbé maradandó, sőt állandó elemeket is, és ezek lehetővé teszik átfogóbb tárgykörök - legalábbis korszakosan érvényes - számba vételét.

Ebben ma már a legnagyobb segítséget a mindinkább kibontakozó politikatudomány adja, melynek tárgyát már megvilágítottuk. Természetesen a marxista politológia tudományfejlődési, tudomány-rendszertani kérdései témánkat csupán abból a szempontból érintik, hogy a politikai művelődés elsőrendű forrását, lehetőségeit mutatják meg és jelzik változásait.

Ugyanezek vonatkoznak mindazon tudományágakra, tudományterületekre is, melyek tárgyük kutatása kapcsán közvetlen érintkezésbe kerülnek a politikával, illetve annak valamelyik területével. Eredményeik figyelembe vétele nélkül a politikai műveltség nem egyszerűen hiányos, hanem korszerűtlen, tehát úgyszólván funkcióképtelen lenne.

Hogy a politikai műveltség tartalmának köre az előrehaladó megismeréssel ezütségképp tágul, példázza annak a külön tudományágának a megjelenése is, amely a társadalmi információk tanulmányozásával foglalkozik. "Társadalmi információ" a társadalom által kialakított jelek rendszerét értjük, amelyek társadalmi

jelentést hordoznak és társadalomban kialakult intézményekben, csatornában mozognak. E tudományág politikai jelentőségét azonnal felfogjuk, ha arra gondolunk, hogy ez foglalkozik a politikai információ áramlásával, a közvélemény befolyásolásának lehetőségével és eszközeivel, a tömegkommunikációs eszközök és módszerek: a sajtó, a rádió, a tévé, az agitáció és propaganda stb. működésével és hatásával. Szorosan ehhez kapcsolódó terület a szociálpszichológia, mely a társadalmi osztályok, rétegek, csoportok viselkedésének, gondolat- és érzésvilágának társadalmilag kialakult sajátosságait vizsgálja." ¹⁰

Másodszor, vizsgálhatjuk a politikai műveltséget mint konkrét társadalmi realitást, adott csoportok politikai műveltségének szerkezetét empirikusan /a politikai szociológia módszereivel/, s tehetünk kísérletet annak mozgásában való feltárására is. Harmadszor, elemezhetjük a politikai műveltséget az egyénben, vagyis pszichikai jellemzők szerint.

Mi, pedagógiai célkitűzéseinkből következően ezt a megközelítési módot választjuk.

3. A politikai műveltség pszichikai strukturájáról

"Mihelyt a műveltséget nem mint ismeretek bizonyos halmazát gondoljuk el, hanem mint a személyiség egészét átható, s az objektív műveltségtartalmak asszimilációjából származó 'kiműveltséget', világossá válik, hogy a pszichikai működések egész sorát kell számba vennünk ennél az elemzésnél. Ha tisztán pszicho-

lógiai felosztási elvből indulunk ki, beszélhetünk kognitív, affektív és pszichomotorikus vagy viselkedési elemekről. Ha viszont - és ez látszik célszerűbbnek - a pszichikai működéseket a sajátos tárgyhoz, a politikumhoz való viszonyában tesszük a felosztás élvévé, megkülönböztetjük a politikai tájékozódás megszerzésére, értékelő feldolgozására, valamint alkalmazására irányuló tevékenységet, illetve az ezekre való készségeket. Ezekben egységesen nyilvánul meg a viszonylagosan elkülöníthető megismerési-érzelmi és cselekvési szféra, jóllehet az információszerzésben a megismerő funkció dominál, a feldolgozásban ugyancsak, de nagyobb szerepet játszanak az érzelmek, az alkalmazás pedig esetünkben nem más, mint a meggyőződés által vezérelt magatartás." 11

a/ A politikai érdeklődés kiváltója általában az érdeklődés. Ennek kialakulása lehet spontán folyamat, a nevelődés eredménye is, de gyakrabban vezethető vissza készítésre, kötelezésre stb. A tájékozódási igény milyensége /térbenisége: terjedelme, mélysége; időbenisége: rendszeressége, alkalomszerűsége/ mindenképp az interiorizálódás mértékétől, az érdekeltség tudatosulásától függ. Az érdeklődés kielégítésének különböző forrásai és formái vannak. Ezek ismerete az egyén számára, de a politikára nevelésben /mint nevelési célkitűzésben/ érdekelték sajátos nevelési feladatainak meghatározása számára is alapvető jelentőségűek. Itt nemcsak a tömegkommunikációs eszközökről van szó, hanem a tájékozódás olyan forrásairól és formáiról is, mint pl.

könyvtár, mozi, színház, referencia személy/ek/ vagy csoport/ok/ feltalálása. Az érdeklődésnek, a tájékozódási igénynek a milyensége, foka, egyértelműen utal az egyén politikai szocializációjának aktuális szintjére, valamint annak dinamikájára, épp ezért felkeltése, fejlesztése és az ebben elért eredmények rendszeres kontrollja a politikára nevelésnek egyik alapvető feladata. Az említett források természetesen orientálják is az egyént, támpontot adnak az információstömeg szelektálásához, de valóságértékének megítéléséhez is. Jelentős a szerepük az információs formáknak is, visszahatnak az érdeklődésre pozitív, negatív értelemben egyaránt. Ezt ugyancsak vizsgálni kell a nevelés hatékonysága érdekében.

b./ Az információk értékelő feldolgozásában döntő momentum a világnézeti-politikai beállítódottság. Egyrészt ez az egyén olyan lényegi tudományos megállapításokkal, tényekkel való értelmi azonosulását jelenti, mint

- a társadalom objektív törvények szerinti fejlődése,
- a történelmi szükségszerűség és az emberek tevékenysége /a néptömegek történelemformáló szerepe/,
- a munkásosztály és a marxista-leninista párt történelmi küldetése,
- a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus dialektikus egysége, stb.

Másrészt az egyén a tudományos világkép megállapításaihoz, tényeihez érzelmiileg is viszonyul. Osztály, réteg stb. tudata a-

lapján ösztönösen is értékel, mert a világnézet - mint Szpirkin írja - "életelv" is, mely hatást gyakorol "az emberi viselkedés normáira, az embernek a munkához és a többi emberhez való viszonyára, az élettörekvések, az események és célok jellegére, az egyén életmódjára, ízlésére, érdekeire." 12

Tehát az a képesség, hogy - az alapvető szocialista meggyőződés talaján - mindennekelőtt korunk és korszakunk alapvető, fő politikai kérdéseit, de a napi politika folyamatait is a munkásosztály osztályálláspontjáról, tárgyilagosan, tudományos igényvel ítéljük meg, feltétlenül erkölcsileg is motivált.

Az ilyen beállítódottság támaszt jelenthet esetlegesen felmerülő politikai alternatívák helyes eldöntésénél. A politikára nevelésnek /is/ épp ezért egy másik alapvető feladata a dialektikus gondolkodásmód készségének fejlesztése, hiszen ez biztosíthatja csak a tények lényegi, általános, szükségszerű stb.vonásainak feltárását, tendenciák megragadását, az információkból való "nyomolvasást".

Politikailag /ki/ művelt egyénről csak akkor beszélhetünk, ha a feldolgozás- értékelés képessége megfelelő szintű kommunikációs készséggel párosul. Ennek jelentőségét igazán csak az alkalmazásban lehet felismerni, mert annál is inkább válik a politikai műveltség részévé, minél inkább elő akarja segíteni a képviselt politika érvényesülését. A politikára nevelésnek ezzel feltétlenül számolnia kell, mint újabb alapvető feladattal.

c/ Az egyén által megszerzett, feldolgozott, értékelt politikai ismeretek alkalmazása - ebben a vonatkozásban - cél jellegű. A cél jelleg azt jelenti, hogy az alkalmazást politikai érdekek inspirálják. Az ismeretek alkalmazása megfelelő gyakorlással a képesség szintjére is emelkedhet.

Az alkalmazás, melyben a teljes politikai beállítódottság kifejezésre jut, elméleti és gyakorlati jellegű lehet.

"Van a politikai műveltség alkalmazásának egy olyan 'elméleti' szintje, melynek kiváltképp a művelődés folyamatában van jelentősége: tudásunkat - ezen egyszerre értünk ismerettudást és tenni tudást ... - olyan problémák megoldására alkalmazzuk, melyekkel kapcsolatban semmiféle tényleges szerepünk nincs..."¹³

Tulajdonképp ez képességfejlesztő gyakorlás. Ide tartozik a "néma politizálás" is. Ezt akkor végezzük, ha új információkat építünk be a korábbiakba, s erre támaszkodva következtetünk - jelenbeni gyakorlati következmények nélkül.

Részben az elméleti, részben a gyakorlati alkalmazáshoz tartoznak azok a tevékenységformák, melyek céljuk szerint az alkalmazás képességének fejlesztését szolgálják, ugyanakkor befolyásolják mások politikai nézeteinek alakulását /pl. szerepjátékokban, vitákban való részvétel/.

A politikai ismeretek gyakorlati alkalmazása mindig konkrét, ezért minden itt hozott döntés - az elvont "elméleti" szint döntéseitől eltérően - következményaiban is mindig konkrét gyakorlati. Az ezzel járó felelősség nyilvánvalóan ezzel szá-

mot is vető megatartást igényel az egyéntől.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a társadalom politikai totalitásában az egyének objektív módon viszonyulnak egymáshoz. Ennek a viszonyulásnak a milyenségét nem kis mértékben az a politikai műveltségi szint határozza meg, melyet bizonyos politikai ismeretek megszerzésének, feldolgozásának, értékelésének és elméleti-gyakorlati alkalmazásának egységes folyamatában produkálnak.

Az egyéni politikai műveltségi szint folyamatos, igényes emelése társadalmi méretű, sürgető feladat. Ebben jelentős a szerepe a felnövekvő generációkkal hivatásszerűen foglalkozó pedagógusoknak. Az ő felkészültségükön, érdekeltségükön múlik, hogy iskoláink képesek lesznek-e a velük szemben ilyen vonatkozásban is támasztott mind magasabb elvárásoknak növekvő mértékben megfelelni.

III. Politikára nevelés a középiskolában

1. Az iskolai nevelés politikai meghatározottsága- célok és feladatok

Neveléstudományi tankönyveink megállapítják, hogy a nevelés lényegében a felépítményhez tartozó gyakorlati ideológikus viszony. A "lényegében" arra utal, hogy lehetnek és vannak is a nevelésben olyan, viszonylag állandóbb elemek, amelyek nem osztályjellegűek, nem függnek az alap változásaitól, amelyek tehát szocialista és kapitalista körülmények között egyaránt működnek, felhasználhatók.

A nevelés alapvető értelme és funkciója, hogy az embereket társadalmi kötelezettségeik ellátására felkészítse, ennyiben "örök" kategória. A társadalmi kötelezettségek köre és tartalma azonban nem lehet független az adott társadalmi-politikai rendtől.

Látnunk kell azt, hogy a nevelés az uralkodó osztály céljaitól függ, s az az uralkodó osztály érdekeit szolgálja. Ahogy az osztálytársadalmakban az uralkodó ideológia azonos az uralkodó osztály ideológiájával, hasonlóképp az uralkodó nevelési irányzatok azonosak az uralkodó osztályok céljait szolgáló neveléssel /és az azt szolgáló intézményekkel, szervezetekkel/. Ezért osztályszempontból, tehát az uralkodó ideológia szempontjából a nevelésnek különösen érzékeny eleme a célok megfogalmazása. Makareko kifejezésével élve, a kommunista nevelőmunka logikája a célszerűség

logikája. A nevelőmunka részletei, a benne alkalmazott módszerek, eszközök, formák, a nevelési céltól nyerik értelmüket, jogosultságukat. A nevelési folyamatban minden mozzanat csak akkor "logikus", ha az a nevelési cél megközelítéséhez, eléréséhez vezet.

"Honnan eredhet a nevelés célja?" - kérdi Makarenko és így válaszol: - "Természetesen nem eredhet máshonnan mint társadalmunk szükségleteiből, a ... nép törekvéseiből, forradalmunk, harcunk céljaiból, feladataiból" ¹⁴ Arra pedig, hogy melyek ezek a célok, a következőket mondja: "A nevelés célján értem az ember egyéniségének, jellemének programját, s itt a jellem fogalmába beleveszem az egyéniség egész tartalmát, vagyis külső megnyilvánulásainak jellegét éppenúgy, mint benső meggyőződését, politikai nevelését és ismereteit, tehát föltétlenül az egyén teljes képét. Véleményem szerint feltétlenül szükséges, hogy nekünk pedagógusoknak legyen ilyen programszerű elképzelésünk az emberről, amely felé állandóan törekedjünk." ¹⁵

A célban tehát mindig valamilyen program /tartalom/ fogalmazódik meg, amely lényegében követelményeket, a követelmények teljesítése pedig feladatokat jelent. Faludi Szilárd szép hasonlatával élve azt mondhatjuk, hogy a cél és a feladatok olyan viszonyban vannak egymással, mint a fehér fény a színekkel. A prizma felbontja a fehér fényt számtalan színre. Ezek a színek mind különböznek attól, amiből lettek és mégis abból vannak. Megfordításuk, ti. integrációjuk ugyanazt adja ki: a fehér fényt.

Az eredményes, tehát a célt megközelítő, elérő pedagógiai tevékenység szempontjából alapvetően fontos a ma realitása és az eljövendő realitása közötti viszony. Úgy gondoljuk ide il-
lenek útmutatásul - mutatis mutandis - Marx gondolatai:" ...
az emberiség mindig csak olyan feladatokat tűz maga elé, amelye-
ket meg is tud oldani, mert ha pontosabban megvizsgáljuk, min-
dig azt láthatjuk, hogy a feladat maga is csak ott merül fel,
ahol megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy leg-
alábbis keletkezőben vannak." 16

Ezért kell - még abban az esetben is, ha a valóságos fejlődé-
si tendencia felismerése messzi távlatok megszerkesztésére ad
módot - az emberek eszmeileg megelőlegezett képét összhangba
hozni az emberek átlagának tényleges fejlettségével, személyi-
ségük tényleges tartalmával, különben megtörténhet, hogy - bár
az eszmény a valóságos tendencia talaján keletkezett, de - az
eljövendő realitása akár több fázissal is előreszalad, az em-
berek tömegméretű átalakításának tényleges lehetőségeit meg-
előzve. Ha pedig ez adódik, akkor a cél elveszti tényleges vonz-
erejét, a feladatok megoldására való mozgósító hatását.

Nevelésünknek a művelődés folyamatában csak hegemon szerepe
van, és ezzel feltétlenül számolnia kell. Tapasztalatainkból
tudjuk, hogy a ma középiskolája még mennyire birkózik akár csak
az egységes nevelői ráhatások érvényesítésével is, nem szólva
azokról a nehézségekről, melyek a szülői házzal való együtt-
működésben mutatkoznak stb. - Ahol pedig végetér a nevelés

akciórádissa, ott a spontán hatások dominálnak, melyek egyaránt lehetnek pozitívak vagy negatívak, de mindenképp ellenőrizhetetlenek.

Hosszadalmas és "mély" elméleti fejtegetések helyett, a nevelési célra és a nevelés "technikájára" vonatkozó nézeteinket Makarenko alapján fogalmazzuk meg: "Művelt szovjetmunkást szeretnénk nevelni. Ehhez elsősorban iskolai, lehetőleg középiskolai oktatást kell neki nyújtánunk, azután szakképesítést kell neki adnunk, fegyelmeznünk kell őt, a munkáosztály p o l i t i k a - i l l a g f e j l e t t /a kiemelés tőlünk származik/ és odaadó tagjává kell őt tennünk, ifjummunkássá, bolsevikké. Ki kell fejlesztenünk benne a kötelességérzetet és a becsület fogalmát, más szavakkal kifejezve: éreznie kell a maga és osztálya méltóságát, büszkének kell lennie rá, éreznie kell kötelezettségeit osztálya iránt. Meg kell tanulnia engedelmeskedni társainak - és meg kell tanulnia parancsolni nekik. Meg kell tanulnia udvariasnak és szigorúnak, jóságosnak és könyörtelennek lenni - életének és harcának körülményeitől függően. Aktív szervezőnek kell lennie, kitartónak és edzettnek, uralkodnia kell önmagán és hatnia kell másokra, ha a közösség megbünteti, tisztelnie kell a közösséget és büntetését egyaránt. Legyen vidám, bátor, bizakodó és fegyelmezt, tudjon harcolni és építeni, tudjon élni és szerezze az életet, legyen boldog. Ilyennek kell lennie nemcsak a jövőben, hanem már a mai naptól kezdve." ¹⁷ Kommentár nélkül jegyezzük meg, hogy Makarenko ezeket a gondolatokat 1932-ben öntötte szavakba!

A nevelési főfeladatok egyrészt az elsajátítandó kulturális javak, másrészt a pszichikus folyamatok felől közelíthetők meg, tehát a nevelési főfeladatok felosztásának egyik alapja a kultúra elemeinek és azok tartalmának társadalmilag meghatározott köre, a másik alapja a pszichikus folyamatok. Ez a két oldal szervesen összefügg, áthatja egymást.

A felosztás tehát a következő:

- testi nevelés
- tudományos nevelés
- technikai nevelés
- esztétikai nevelés
- erkölcsi nevelés
- közéleti-politikai-állampolgári nevelés
- világnézeti nevelés
- értelmi nevelés
- érzelmi nevelés
- akarat nevelés
- tevékenységre nevelés

Mindezeket a k ö z ö s s é g i n e v e l é s - mint a nevelési főfeladatok átfogó kategóriája olvasztja egységbe.

A fentiek eltérnek a nevelési főfeladatok "hagyományos" felosztásától /dr. Ágoston György alapján/, de még ezt is kiegészítettük a közéleti-politikai-állampolgári neveléssel. Már korábbi fejtegetéseinkből adódóan is /lásd: II. fejezet 1-2. pont/ indokoltnak tartjuk külön kulturatartományként megjelölni és "önálló" nevelési főfeladatként meghatározni a közéleti-politikai-állampolgári nevelést.

Nem térhetünk ki természetesen részletesen arra, hogy az eddi-

giekben minden osztályokra szakadt társadalom miatt és milyen széles körre kiterjedően tartotta elengedhetetlenül szükségesnek céllként megjelölni tagjainak közéletiségre, és - az ennek jellegét megszabó - politikára, illetve az állampolgárságra való nevelését. Csak mint tényt szögezzük le ismételten, hogy a fenti célból mint programból adódó követelmények szükségszerűen igénylik a feladatok, vagy részfeladatok sokaságának strukturált egésze való összefogását egy nevelési főfeladatban. Ez egyben annak kihangsúlyozása is, hogy a politika nemcsak az általánosság szintjén hatja át a nevelést, hanem a különös szintjén is. A közéleti-politikai, állampolgári nevelés - mint főfeladat - társadalmunknak a neveléssel szemben támasztott legalapvetőbb igényeinek egyikét hivatott kielégíteni, s a többi főfeladattal elválaszthatatlanul összefonódva, ugyanakkor azokhoz hasonlóan viszonylagos önállósággal vesz részt a nevelési folyamat vezérlésében.

Itt egy megállapításra feltétlenül ki kell térnünk, melynek a nevelés konkrét folyamatára vonatkozó igazságát nem lehet elvitatni: "A világnézeti, filozófiai, politikai és erkölcsi nevelés dialektikus egysége szükségszerűen kizárja, hogy az ideológiai nevelés egyes elemeit elválasszuk egymástól és a világnézeti, filozófiai /politikai -^a közbeszűrés tőlünk ered/ vagy erkölcsi nevelés különálló részrendszereit fogalmazzuk meg és ültessük át az általánosan képző iskola gyakorlatába - mondotta dr. Polzin, Jürgen a Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia 1969. évi balatonfüredi tanácskozásán.¹⁸

Mi úgy véljük, hogy nem hiba az, ha a nevelés főfeladatainak alaposabb áttekintése érdekében az "ideológiai nevelés egyes elemeit" gondolatban elválasztjuk egymástól és vizsgáljuk az egyes sajátos jellegű részrendszerek jellemzőit, majd ezek egymáshoz való viszonyát egy magasabb rendszerben. Csak ilyen módon mérlegelhetjük és tisztázhatjuk végső soron a személyiségre való tényleges hatásukat. Ez mindenképp vonatkozik a közéleti- politikai-, állampolgári nevelésre, mint - a művelődési javak oldaláról megadható igen fontos - főfeladatra is.

Az említett "részrendszereket" a nevelés konkrét folyamata nyilvánvalóan soha nem önmagukban valósítja meg. "Annak a tételnek, hogy a kultúra bármelyik elemének tartalmát is sajátítja el a növendék, abban megismerő, érző, akaró személyisége totalitásával vesz részt, nem mond ellent valamelyik pszichikus funkció dominánsabb szerepe a kultúra egy-egy területén. Pedagógiai vonatkozásban ez azt jelenti, hogy a kultúrjavarok szerinti nevelési főfeladatok egyike-másika egy-egy pszichikus funkció fejlesztésére különösen alkalmas. Nem szorul bizonyításra, hogy például a tudományos nevelés különösen alkalmas az értelmi képességek, a logikus gondolkodás fejlesztésére, ami egyáltalán nem azt jelenti, hogy a tudományos nevelés azonosítható lenne az értelmi neveléssel. Tudományos megismerés lehetetlen az igazság szeretete, tudásvágy, akaraterő nélkül. Az esztétikai nevelés különösképp alkalmas az érzelmi nevelésre, mert hiszen az esztétikum elsajátításának módja az élmény. De az esztétikai élmény

nem antiracionális, az esztétikai élmény is a megismerésnek egyik sajátos módja, mégpedig a lényeg megismeréséé, tehát magában foglalja az értelen, a gondolkodás, a magasrendű szellemi erőfeszítés mozzanatát is. A nevelésnek a pszichikus folyamatok alapján kijelölt főfeladatait tehát a kultúra tartalma alapján kijelölt főfeladatai mindegyikében realizálni kell és lehet.¹⁹

A fenti idézet utolsó mondatához egy gondolatot mindenképp még oda kell fűznünk: és viszont! Vagyis a nevelésnek a kultúra tartalma alapján kijelölt főfeladatait a nevelésnek a pszichikus folyamatos alapján kijelölt főfeladatai mindegyikében is realizálni lehet és kell.

Az idézet gondolatsorába minden további nélküli belefoglalhattuk volna a közéleti-politikai-, állampolgári nevelést is, kimutatva azt, miképp fonódik össze a nevelés konkrét folyamatában valamennyi többi főfeladattal, s képezi ugyanakkor azoknak egy sajátos aspektusát.

2. A közéleti-politikai-, állampolgári nevelés, mint az egységes nevelési folyamat / viszonylagosan/ önálló aspektusa

A nevelés főfeladatai a nevelés konkrét folyamatában oldódnak meg a nevelők és a tanulók közös erőfeszítésével. Ebben a nevelés "mellett" jelentős a szerepe mind az oktatásnak, mind a képzésnek, ezek nem egyszerűen a nevelés eszközei, mert önmagukban véve is rendelkeznek nevelőerővel.

Mi a főfeladatok sorába önálló elemként beiktattuk a közéleti-politikai-állampolgári nevelést. Ez kétségtelenül merész újításnak tűnik, hiszen a pedagógiai, neveléstudományi tan- és kézikönyvek ²⁰ a legjobb esetben is - az általában vett nevelési politikai meghatározottságán túl - a közéleti-politikai-állampolgári nevelésről legfeljebb vagy a világnézeti vagy az erkölcsi neveléssel összefüggésben tesznek meglehetősen elnagyolt megállapításokat, a kapcsolatnak mindig az első tagjára helyezve a súlyt. Ugyanezt tapasztalhatjuk, ha kézbe vesszük pl. "A gimnáziumi nevelés és oktatás tervét", melyet 1978-ban hagytak jóvá, s amelyben a gimnáziumi nevelés /hagyományos fogalmi felosztásban/ megadott feladatainak sorában ott találjuk az "Erkölcsi-politikai nevelést" /14-15. old./.

Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelentetett "Pedagógiai lexikon" /Bp.1976./ nem veszi fel külön címszóként sem a közéleti, sem pedig a politikai nevelést, hanem állampolgári nevelésként tárgyalja azt, mint az eszmei-politikai nevelés fontos részét /!/, de amikor az "eszmei-politikai nevelés" címszó alatt keressük tovább a szót, akkor csak az "eszme, eszmeiség" meghatározását találjuk. A fogalmi tisztázatlanság rendkívül zavaró. Ennek bemutatására idézzük belőle a következő sorokat: "Az állampolgári nevelés célja olyan ember nevelése, aki megérti és elfogadja a munkáosztály és a párt vezető szerepét, aki érdeklődik a közügyek iránt, képes az aktuális bel- és külpolitikai események^{nek} a jól felfogott nemzeti érdek, a prolétár nemzetköziség, az emberi haladás szempontjai alapján való

megítélésére ... stb./I.kötet 49.old./De érdemes idézni ugyan-
onnan a következő idevágó megállapítást is: "Az állampolgári
nevelés" - a közéleti-politikai nevelés értelmében /gondol-
juk mi/ - "komplex pedagógiai feladat, amely a nevelés és ok-
tatás egységes folyamatában, a nevelés valamennyi színterén, az
összes nevelőtényező munkájában valósul meg."

Ha valóban ilyen átfogó jellegű feladat megoldásáról van szó,
ez már önmagában véve is indokolná az "önállóságot" /Vagy -
és ez a másik véglet - a világnézeti-politikai-erkölcsi nevelés
feladatainak együttes tárgyalását - bár a módszertani meggondo-
lások az előbbi felfogást támogatják véleményünk szerint/.

Más kérdés az, hogy szükséges volna különbséget tenni az társad-
almi nevelés, a közéleti nevelés, a politikai nevelés és az
állampolgári nevelés között.

Tegyünk most erre egy kísérletet. Úgy tűnik számunkra, hogy a
legszélesebb kategória ezek közül a társadalmi nevelés. Ezt
több értelemben is használják, mi ezen csak a nevelés társadal-
mi meghatározottságát értjük.

Az emberi élet általában három, a valóságban egymással szoros,
dialektikus kapcsolatban lévő szférában zajlik: A családban, a
munkahelyen/ esetünkben az iskolában/, a szűkebb és tágabb ér-
telemben vett lakóhelyen, illetve e három szféra közösségeiben.
A három szféra közül kettőben /a család a kivétel/ egyaránt meg-
található az ún. közélet, melynek különböző formáiban, szint-
jeiben végbemenő anyagi és szellemi folyamatok^{vk} szervező, rogu-

latív stb. szerepet játszanak az egyén életében, jelentős, esetenként meghatározó módon nyomva rá bélyegüket a személyiségre, ugyanis valóságos egzisztenciát teremteni csak ebben a közegben lehet. E két szféra közül a munkahely, a munkahelyi közélet a meghatározó általában, mert végső soron és hosszabb távon csak az egyén által nyújtott munkahelyi munkateljesítmény képes megadni azt a mindenki által igényelt társadalmi presztizist, mellyel az illető nemcsak a munkahelyén, hanem a szűkebb és tágabb értelemben vett lakóhelyén is beleszólási, meghallgatási, mi több, intézkedési jogot kaphat. A közéletben a politika az "ur", mert a legtöbb dolog, jelenség, folyamat ennek a "prizmáján" át vetül ki és nyer megítélést. Mindezeknek persze a hatása a családra is kiterjed, melynek milliójében alakulnak az egyén viszonyulásainak /ezek között közéleti, politikai, állampolgári viszonyulásainak is a/ sajátos attitűdjei.

Ugy gondoljuk, hogy ezért a politikai nevelés a közéleti nevelés magvát képezi, szűkebb kategória annál. Ide kívánczik Sztratykó György megállapítása: "A polgári társadalom és a politikai állam, különválása, majd a polgári társadalom irányításrendszerében bekövetkezett változások létrehozták a politikai kultúra szükségletét. A politikai kultúra ... a polgári társadalom terméke. Igaz, hogy a politikai kultúra egyes elemei már az antikvitásban is fellelhetők, de az ... összességében nem politikai, hanem közéleti kultúra volt. A kettő között az a különbség, hogy míg a politikai kultúra a hatalomgyakorlással kapcsolatos te-

vékenységet jelenti, addig a közéleti kultúra nem feltétlenül van kapcsolatban e tevékenységgel, annak ellenére, hogy kiterjed az interperszonális kapcsolatok egész rendszerére. Éppen emiatt a politikai kultúra a polgári és a szocialista társadalom politikai rendszerének, elsősorban a szervezeti magatartások kifejeződése, ezért az állami és a politikai szervezetek elhalála után elveszti létjogosultságát, s csak a közéleti kultúra marad fenn.

A politikai kultúra tehát történelmi kategória.²¹ Ha nem is értünk egyet a fenti idézet minden gondolatával /pl. azzal, hogy a politikai kultúra csak a hatalomgyakorlással kapcsolatos tevékenységet jelenti/, azt mi is valljuk, hogy a kettő, más-mint a közéleti kulturáltság/műveltség/ és a politikai kulturáltság /műveltség/ nem egy.

Eszményünk, a sokoldalú ember közéleti ember is, azzá válásához viszont ma és még nagyon hosszú ideig csak egy út vezet, a politikai nevelés útja. Ebből következik, hogy az állampolgári nevelés rendkívül fontos, lényegi eleme a politikai nevelésnek, hiszen a politikai rendszer alapvető tényezői között első helyen szoktuk említeni a munkásozrtály politikai hatalmát, a szocialista államiséget.²² "Egy adott társadalmi-gazdasági alakulat államtípusának, az uralkodó osztály hatalomgyakorlásának jellegzetes és általános berendezését és elveit összegező tágabb értelemben vett politikai rendszer jellemző vonásainak ismerete, mind elméleti, mind gyakorlati szempontból rendkívül jelentős. Lehetővé teszi azt, hogy valamely ország konkrét poli-

tikai rendszerének lényegi, a társadalmi-gazdasági alakulat sajátosságaiából eredő jegyeit megfigyeljük, feltárjuk, elemezzük. Ugyanakkor, amennyiben a lényegi vonásokon túl meghatározott konkrét jellemzőket találunk, mód nyílik arra, hogy felismerjük, honnan erednek: a múlt társadalmi-gazdasági alakulatok maradványaiból-e, a jövő formáció előlegezéseként jelentek-e meg, az adott politikai helyzet sajátos megnyilvánulásai, vagy pedig az adott ország konkrét sajátosságaiból származnak. Ezáltal lehetővé válik a specifikus és az egyedi vonások tanulmányozása és megfelelő értékelése." ²³ Mindezek segítik a fiatalokat abban, hogy felnőttként helyesen gyakorolják állampolgári jogaikat, felelősséggel tegyenek eleget a szocialista állam iránti kötelezettségeiknek.

Az állampolgári nevelés tehát végső soron megalapozza a politikait.

Abból a szerves tartalmi összefüggésből, amely fennáll a közéleti, a politikai, az állampolgári nevelés között, logikusan következik, hogy a nevelés módszereiben lényegi eltérés nem lehet. Legfeljebb bizonyos eljárások jobban koncentrálhatnak ugyanazon komplex folyamat valamelyik oldalára. Nem követünk el tehát nagy hibát, ha ezt a hármasságot a politikai nevelés címszó alatt foglaljuk össze, mert a közéletiséget ez minősíti, ez ad jelleget neki, ugyanakkor nyilvánvalóan magában foglalja az állampolgári nevelést is.

3.A "politizáló" iskola közösségi jellege és hármas követelménye

A szocialista nevelőiskola nem lehet más, mint "politizáló" iskola. Ez társadalmilag meghatározott céljaiból következik. Ahhoz, hogy egy iskola szocialista nevelőiskolává váljék, szocialista tartalmú közösséggé kell lennie.

"Kommünista akaratot, kommünista bátorságot, kommünista céltudatosságot csak a közösségen belül, a közösségben történő speciális begyakorlással lehet nevelni, nem esetről-esetre történő befolyásolás, esetiről kitérés az összeütközések előtt, bölcs mértékletesség és hallgatás, hanem megszervezett közösség, megszervezett követelmények az egyénnel szemben, élő, célirányos emberi törekvések megszervezése a közösségen belül - ez legyen nevelői munkánk lényege, igazi tartalma." ²⁴ "A ...nevelést úgy kell megszervezni, hogy alapját önálló független és befolyásos közösségek alkossák. Ilyen önálló közösség legyen az iskola is, amelyben minden nevelési folyamat álljon összhangban, a közösség minden tagja érezze függőségét a közösségtől, szolgálja hűséggel közössége érdekeit és helyezze őket mindenek fölé." ²⁵ Tehát sajátos nevelési atmoszférát kell az iskolában teremteni. Ehhez a meglévő pozitív szokások, hagyományok tudatosabbá tételén, és újabb szokások, hagyományok kimunkálásán, meggyökereztetésén keresztül vezet az út." Semmi nem erősíti annyira a közösséget mint a tradíció." ²⁶

Ezt a nevelési rendszert - melynek egyik alapvetően fontos nevelési célját épp a politikára nevelés képezi - a pedagógusoknak csak a fiatalokkal együtt lehet és kell kialakítaniuk, gyakorlattá tenniük.

A nevelési rendszernek meg kell legyen a standard/programja. Ennek követelményeit röviden így fogalmazhatjuk meg:

Az iskolaközösség minden tagjától elvárja, hogy ki-ki mindinkább életvezetéként törekedjék:

- világnézeti, politikai, erkölcsi ismereteinek fejlesztésére, a párt, a KISZ politikájának megismerésére, megértésére és hirdetésére - tudatosságának növelésére,

- Az iskola és tágabb környezet nyújtotta tanulási, ismeretszerzési lehetőségek mind teljesebb kihasználására, sokoldalú fejlődése érdekében - képessége szerinti munkavégzésre,

- a közösség dolgainak intézésében részt vállalni, szervezeti életet élni, tudatos közösségépítő tevékenységet folytatni - közéleti-politikai tevékenysége eredményességének növelésére,

E három követelmény szoros összefüggésben, kölcsönhatásban van. Bármelyik tényező elhanyagolása vagy túlhajtása a másik kettő rovására, a nevelés eredményességének rovására megy. A filozófia nyelvén szólva a három faktor dialektikus kapcsolatára az egyidejű /strukturális/ meghatározottság a jellemző. Ezért beszélünk h á r m a s /és nem a sorrendiségre követ-

keztetni engedő első stb./ követelményről.

Ennek hangsúlyozása mindenekelőtt a nevelési gyakorlatnak szól, mert nem egyszer tapasztalhatjuk a fenti elv megsértésének negatív hatását: a tanulói személyiség deformálódását.

Az ezt eredményező káros nevelési gyakorlat tipikus megjelenési formái közül néhányat megemlítünk illusztrációként:

- A tehetséges /előszörban intellektuálisan tehetséges/fiatal "megkimélése", visszafogása az iskolai közösségi-mozgalmi tevékenységben való aktív részvételtől, mert az ugymond elvonja a tanulástól, a szélesebb körű ismeretszerzés lehetőségeitől.

- Ennek analógiájára pl. egy, a sportban tehetséges fiatal is "élvezhet" hasonló helyzetet, különösen ha az illető eredményes szerepléséből "haszna" van az iskolának, vagy egy befolyásos sportegyesületnek.

-Előadhatja magát persze az elsőként említett eset pandája is, amikor ugyanazt az "előjogot" azért kapja meg valaki, mert hogy éppenséggel gyenge tanuló, akitől ugymond a közösség szolgálata elvonná a tanulásra fordítható időt.

- Ugyancsak eléggé általánosnak tekinthetjük az olyan esetet is, amikor a nevelői kényelmesség ténylegesen túlterheli a kipróbált és a közösségi-mozgalmi élet vezetésére, irányítására képes fiataalt. Ez bizonyos körülmények között elvezethet oda is, hogy a gyerek az iskolai közéletben való "nyüzegést" tartja szinte egyedüli feladatának.

Az ilyen és hasonló problémák elkerülése érdekében úgy kell

megszervezni a közösséget, hogy benne az egyének valódi, reális, nemcsak képzelt tulajdonságai bontakozhassanak ki. Ezt kell először véghezvinni, s ha ez megvan, akkor az egyéni bánásmód is sokkalta erősebben, szebben, célszerűbben fog érvényesülni, mert ha nincs közösség és közösségi nevelés, akkor az egyéni bánásmód alkalmazása mellett megtörténhet, hogy csupán egyéneket nevelünk, semmi többet.

Ezért kell a "hármas követelményt" az iskolaközösség követelményeként deklarálni, nap mint nap harcolni érvényesítéséért, és nagyon figyelmesen, nagyon következetesen vizsgálni, értékelni az ehhez való igazodás milyenségét a közösség minden egyes tagjánál, mindig a saját - korábban elért - szintjükkel összevetve, nem pedig valamiféle "abszolút" mérce alapján.

A "hármas követelmény" az iskola számára reális és mindenki által megragadható perspektívát vázol fel, amelyből adódó feladatok teljesítése - megfelelő nevelési rendszert feltételezve - sokszínű, gazdag, értelmes és ami a lényeg: eredményes, szocialista tartalmú közösségi nevelést biztosíthat.

Ez utóbbit azért is ki kell emelnünk, mert a köznapi szóhasználatban - iskolán belül és kívül egyaránt - igen könnyen osztogatják akár alkalmi csoportosulásoknak is a közösség titulust. Szükségesnek látjuk tisztázni, hogy milyen kritériumok megléte esetén beszélhetünk közösségről. Előljárójában le kell szögezni, hogy a közösségek kialakítása minden esetben jelentős időt és energiabefektetést igénylő folyamat. "Sehol, semmi körülmé-

nyek között nem jöhet létre minősíthető társadalmi közösség bizonyos idő és bizonyos mennyiségű és minőségű energia befektetése nélkül. Ennek az energiának jönnie kell valahonnan, kívülről vagy belülről, az osztályfőnöktől, más pedagógustól, szaktanároktól, kollégiumi nevelőktől, szakköri vezetőktől, ifjúsági mozgalmi aktivistáktól, maguktól a csoport tagjaitól, de valamilyen forrásból elő kell állnia." - írja Harsányi István, majd így folytatja: - "Ami viszont a csoport, osztály stb. közösségértékét, 'mérhetőségét' illeti, a következőkben tudom megjelölni azokat a közösségi értékjelzőket, amelyek segítségével a gyakorlati nevelőmunkában is viszonylag megbízhatóan megállapíthatjuk, hogy az illető csoport a közösséggé fejlődés útján milyen szintre jutott el:

- A csoporton belüli kommunikáció.
- Közös múlt élmények.
- Közös jelen akciók.
- Közös, jövő felé mutató feladatok, célok, tervek.
- Csoporton belüli státushierarchia és szereprendszer.
- Szociálpszichológiai ismeretek a közösségről.
- A csoportéletre jellemző interakció típusok.
- A vitaszínvonal és csoporton belüli nyilvánosságigény.
- A csoport érték- és attitűdrendszere.
- A csoport szociometriai színvonala.
- Egyéni teljesítmények.

A felsorolás ... nem a teljesség igényével készült. Sorrendje

sem abszolútizálható." 27

Harsányi azonban nem ad választ arra, hogy egyrészt mitől válik egy közösség szocialista jellegűvé, másrészt arra, hogy miképp lehet a szocialistává válást a fejlődés, a fejlesztés folyamatában megragadni.

Nyilván sajátos társadalmi minőséggel rendelkező, kontaktusabbban élő egységről lehet szó, olyanról, amely az egyesülés szocialista elvein alapul, s ebből következően főbb tartalmi jegyei a következők:

- Marxista-leninista világnézeti meggyőződés és ezzel adekvát értéktartalom, értékrend kifejeződése.

- Szocialista tartalmú érdekazonosságon alapuló, és a szocialista társadalom valamely lényeges szükségletének kielégítéséhez - mint célhoz - kapcsolódó, politikailag tudatosan vállalt, önkéntes együttműködés.

- Szocialista erkölcsi normarendszer érvényesítése a kollektívizmus jegyében.

- Nyíltság a nagyobb közösségek felé.

- A kollektíva tagjai személyiségének sokoldalú kibontakozása, önfejlődése.

- A demokratikus centralizmus alapján működő önkormányzat.

Ezek a tartalmi jegyek a szocialista jellegű közösséggé fejlődés folyamatában fokozatosan bontakoznak ki, aminek legalább négy szakaszát lehet megkülönböztetnünk az alábbiak sze-

rint /megjelölve egyben a fejlesztés feladatait is/:

a/ "A vezető követel" szakasza

- szerveződés	- a célok, feladatok is-
- a személyes kapcsola-	mertetése
tok hiánya	- követelménytámasztás
- kialakulatlan közvé-	- a követelményeknek meg-
lemény	felelő tevékenység ol-
- nem tudatosult közös	várása
célok	

b/ "Az aktív követel" szakasza

- az aktív kialakulá-	- az aktív tudatos épi-
sa, megszilárdulása	tése
- a pozitív irányú át-	- tanácskozás az aktívá-
rétégeződés kibonta-	val, bevonása a döntés-
kozása	előkészítésébe
- a pozitív közvélemény	- az aktív kezdeményo-
formálódása	zókészségének kibonta-
	koztatása

c/ "Az egész közösség követel" szakasza

- a pozitív közvélemény	- közös tanácskozás,
megerősödése	együttes döntés
- a közösség már maga jut-	- fő módszer a meggyőzés

tatja kifejezésre ér-	- saját ügyeinek megvita-
dekeit, védi pozitív	tatása, tagjainak értéke-
normáit	lése
- önkormányzó képesség	

d/" A közösség minden tagja önmagától követel" szakasza,
melyben már kifejlődött az önnevelési készség és képesség.

A kérdés most már "csak" az, hogy konkrétan a középiskolá-
ban milyen nevelési tényezők együttthatalásával fejleszthetjük
ki az ilyen közösséget, annak személyiségformáló tevékeny-
ségét, és azok milyen sajátos feladatokkal, módszerekkel, eszkö-
zökkel és formákkal szolgálhatják a legeredményesebben a szo-
cialista nevelés, nevezetesen a politikai műveltség megala-
pozásával összefüggő nevelési célkitűzések megközelítését,
illetve elérését?

4. Az iskola nevelési rendszere és a politikai nevelés lehe- tőségei

Arra a kérdésre, hogy az előző pontban megvizsgált célok
megközelítését, elérését milyen nevelési rendszer segítheti elő-
leginkább, nem könnyű a válasz, mert magának a nevelési rendszer-
nek a mibenléte sem tisztázott egyértelműen. Éppen ezért a prob-
lémakör tárgyalása feltétlenül megkívánja, hogy bevezetőként
megkíséreljük a pedagógia /szűkebben a neveléstudomány/ e "fo-
hér feltjának": a nevelési rendszer fogalmának feltárását.
Mindenekelőtt azt kell legzögeznünk, hogy a társadalmi nevelés
minden szintjént a nevelési folyamat mindig valamilyen - végső

soron politikailag motivált - koncepció alapján kimunkált és megszervezett rendszerben valósul meg. Ebből következően a nevelési rendszer csak az általános értelemben vett neveléssel, ill. a különös módon felfogott /iskolai, mozgalmi, katonai stb./ neveléssel összefüggésben értelmezhető. Ennek megfelelően beszélhetünk tágabb és szűkebb értelemben róla:

a/ Tágabb értelemben nevelési rendszeren értjük az általános értelemben vett nevelés társadalmi hatóerőinek olyan strukturált egészét, mely a nevelés valamennyi főbb területén szabályozott módon biztosítja a nevelési célok és követelmények, valamint az ezekből fakadó főfeladatok elérésére, teljesítésére, ill. megoldására irányuló elméleti-gyakorlati törekvényt.

Az említett szabályozottság legalább három dologra terjed ki:

- A rendszer egyes elemeinek, vagy ezek bizonyos együttesinek - mint alarendszereknek - egymással és a rendszer egészével való kölcsönhatási, kapcsolattartási viszonyaira /a belső hierarchiának megfelelő alá-fölé-, mellérendeltségre/ valamint ezek mechanizmusaira, vagyis

- a rendszer egészének és egyes elemeinek funkcionális jellemzőire /feladat- és hatáskörök, módszerek, formák, eszközök,
- a rendszer egészét és egyes elemeit /alrendszereit/ érő külső hatásokra történő reagálás módjaira.

b/ Szűkebb értelemben nevelési rendszeren értjük a társadalmi nevelési tényezők valamely meghatározott körének - az

általános értelemben vett nevelés céljainak, követelményeinek és feladatainak - bizonyos nevelési területeken különös jelleggel /specifikus tartalmak, módszerek, eszközök, formák révén/ történő elérésére, teljesítésére, ill. megoldására létrehozott lokálisan funkcionáló konkrét strukturáját.

Ilyen szűkebb értelemben beszélhetünk pl. egy középiskola nevelési rendszeréről, amely a társadalmilag meghatározott nevelés rendszerei hierarchikus láncolatában egy adott szintet képvisel, és amelyet ezen szint egyik láncszemeként jellemezhetünk.

Ez a nevelési rendszer önmagában is sokrétűen összetett, több, de legalább három nézőpontból vizsgálható: a szűkebb, tehát a pedagógiai értelemben vett nevelés, valamint az oktatás és képzés oldaláról. Mindezekben belül lehet és kell megragadni a politikai nevelést, oktatást, képzést, ill. vizsgálni az érvényesítési, érvényesülési lehetőségeit.

Mindenekelőtt arra kérdésre keressük a választ, hogy ki vagy kik által és hogyan kell létrejönnie egy adott iskola nevelési rendszerének?

Induljunk ki Makarenko következő megállapításából: "Az iskolai közösség társadalmi alapjainak aktivizálása, a nevelői rendszabályok és büntetőintézkedések összhangba állítása feltétlenül megkívánja, hogy az iskolának erős, hatékony központi nevelőhatalma legyen. Ez a központ nem lehet más, mint az iskola igazgatója, ... az igazgató elsőrendű kötelessége, hogy az is

kola legfőbb, teljesjogú nevelője legyen." 28

Valóban, nem kis mértékben az igazgató koncepciózusságán múlik, hogy a nevelési főfeladatok és a nevelési tényezők nevelési rendszerbe strukturálódnak-e.

A nevelési rendszer kialakításának szükségességét az indokolja, hogy a nevelés bármelyik eszközét sem tekinthetjük önmagában hasznosnak /vagy ártalmasnak/, ha különválasztjuk az eszközök egész rendszerétől /ez egyértelműen vonatkozik a politikai nevelésre is/.

"Ami engem illet, meg vagyok győződve a következőkről: vegyünk egy átlagos szovjet iskolát, bizzuk rá jó pedagógusokra, szervezőkre, nevelőkre és várjunk húsz esztendő: a húsz év elteltével az iskola jó pedagógusok kezében feltétlenül olyan jelentős fejlődési utat fog megtenni, hogy az időszak végén fennálló nevelési rendszer merőben különbözni fog attól, amely a húszéves időszak elején érvényben volt." 29

Az bizonyos, hogy minden iskola rendelkezik valamiféle nevelési "rendszerrel", mert főfeladatainak megoldása döntően tervezet, összehangolt folyamatok végrehajtását igényli. A nevelőmunka hatékonysága szempontjából azonban nem mindegy, hogy az iskola nevelési rendszere elméletileg-gyakorlatilag kidolgozott-e, továbbá képes-e a változó feltételekhez idomulni.

Véleményünk szerint nagyon kevés iskolának van napjainkban tudományos igényvel kimunkált, tradicionális nevelési rendszere. Ehhez a neveléstudomány ma még nagyon kevés segítséget nyújt.

Nem lehet feladatunk ebben most elmélyedni, de szükséges a továbbhaladáshoz érinteni a nevelési rendszernek egy-két vonatkozását. így pl. a tervezést, és csak abból a szempontból, hogy áttekinthessük a nevelési főfeladatok és főbb nevelési tényezők egyfajta - A. Lewin rendezertani megközelítése nyomán³⁰ - általunk elképzelt hálóját.³¹

Ebből kiemeljük azokat a csomópontokat, amelyeket a politikai nevelés realizálása szempontjából a tanulmány keretében több-kevesebb részletességgel meg kívánunk vizsgálni.

A fentieknek megfelelően áttekintve a középiskolai tanterveket / a tanítási munka standard és speciális programjának realizálása folyamán a tanórákon, de a tanórákon kívül oktatási célú foglalkozásokon is, széleskörű lehetőség nyílik az általános iskolában szerzett politikai műveltségi alapok megszilárdítására, kiegészítésére, kiszélesítésére.

"A középiskolai politikai oktatás közvetlen céljai részben természetesen meghosszabbításai az általános iskolai politikai oktatás közvetlen céljainak, amennyiben meg kell alapoznia:

- a felsőfokú oktatási intézményekben folyó politikai oktatást,
- a párt középfokú és részben felsőfokú kéaderképző oktatási formáiban való részvételt,
- és tovább kell fejlesztenie a permanens politikai önképzés képességét.

Részben azonban közvetlen céljai vannak,... nevezetesen

- az iskolai és iskola utáni közéleti tevékenységben való részvétel feltételeinek megteremtése,

- a társadalmi-politikai szervezetekben folyó politikai tömegoktatásba való bekapcsolódás biztosítása.

'A gimnáziumi nevelés és oktatás terve' a gimnázium céljainak, szerepének és feladatának meghatározásában teljes mértékben épít az általános iskolára. A pedagógiai tevékenység általános elveinek felfogásában, a társadalmi elvárások, a nevelési tényezők és a művelődési anyag szerepének megítélésében pedig teljesen szinkronban van az általános iskola hasonló alapidokumentumával.

Ez azon túl, hogy a két iskolatípus kapcsolatának felfogásában szemléletbeli fejlődést jelez, egyfajta garancia is, hogy a nevelési és oktatási törekvésekben, ezen belül a politikai oktatásban megvalósuljon az egymásraépültség és a folyamatosság." ³²

Az egymásraépültséget és a folyamatosságot biztosító tantárgyi feltételeket a következőkben csak érinteni kívánjuk, hangsúlyozva azt, hogy ezek révén általában széleskörű lehetőség nyílik, ill. nyílt a politikai műveltség alapozására, különösképp a történelem, a földrajz, de az 1982/83. tanévvel megszűnt világnézetünk alapjai tantárgy keretében is. A lehetőségek kiaknázása e területeken azonban alapvetően a nevelőkön múlik, mivel a legcélszerűbben, a legátgondoltabban stb. megszerkesztett, rendezetbe foglalt tervek is csak szükséges, de nem elégséges feltételei a hatékony, eredményes nevelésnek.

Az előbbieken kiemelten említett három tantárgyról szükségesnek tartunk néhány gondolatot megfogalmazni:

a/ A középiskolai történelem tananyaga tartalmilag magasabb szinten mintegy "megismétli" az általános iskola történelem és állampolgári ismeretek tantárgyának tananyagát.

- Az egyes évfolyamok tananyagából kitapintható a törekvés a domináns jellegű politikatörténet mélyebb beágyazására az általános társadalomtudományi ismeretanyagba, vagyis tetten érhető a szándék a történelmi valóság totális megközelítésére, ami módot adhat az elmélyültebb politikai ismeretszerzésre. Mégis fennáll annak a veszélye, különösen az 1-2. osztályban - és ezt a problémát jól látja meg Szetei József már idézett tanulmányában - , hogy nem kerülnek kellő mértékben exponálásra a politikai tények és összefüggések, mivel pl. "....az 1. osztályos követelmények között viszonylag kevésbé kapnak hangsúlyt a politikai tudnivalók, másrészt egy olyan alapvető követelményből, miszerint a tanulók értsék és tudják '... a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés közötti összefüggéseket' /v.ö.: A gimnáziumi nevelés és oktatás terve - Tankönyvkiadó Bp. 1978. 109. old./ kimarad a politikai fejlődés összefüggéseire irányuló követelmény."³³

- Kétségtelen viszont, hogy a 3-4. osztály tananyaga, de követelményei is, már szinte kivétel nélkül politikai tartalmúak, melyekben mind nagyobb szerepet kap a politikai elemzés, a társadalmi fejlődés egyes konkrét szakaszai objektív és szubjektív

hatóerőinek a maguk ellentmondásosságában való megismerése.

- a 4. osztályos tananyag külön témakör keretében egészíti ki és bővíti az általános iskolában szerzett állampolgári ismereteket /az Alkotmány, az állampolgári jogok és kötelességek stb./.

" A történelem tantárgynak ez a három kiemelt jellegzetessége rávilágít az új tantervben kirajzolódó törekvésekre, a történelemnek a gimnáziumi - de egyáltalán a középiskolai /a közbeszűrés tőlünk ered/ - politikai oktatásban betöltött szerepére, valamint az általános iskolai történelem és állampolgári ismeretekkel való kapcsolatára." 34

b/ Csak a gimnázium 1-2. osztályában találkozhatunk a földrajzzal, mely az első anyagban található természeti földrajzi anyagrészekén túl, döntően korunk viszonyaival összefüggő gazdasági-politikai földrajzi ismereteket közvetít. Sajnos, hogy a szakközépiskolák tantárgyi rendszerébe a fentiek szerint sehol nem fért be ez az ismeretanyag, ami mind az általános, mind ezen belül a politikai műveltség minőségét határozottan rontja. Bár ez is "csak" folytatása és magasabb szintű megismétlése az általános iskolai földrajzoktatásnak, de épp abban az időszakban kerül sorra, amikor a legnagyobb szükség van rá a politikai ismeretnyújtás szempontjából - gondoljunk vissza az 1-2. osztályos középiskolai történelem tananyag és követelmények problematikájára.

c/ Nem célunk és nem is feladatunk értékelni, hogy a sokat,

vitatott világnézetünk alapjai tantárgy miképp tett eloget a
- ~~A~~ politikai ismeretek biztosítását é is célzó - tantervi követelményeknek, a tanításhoz biztosított tankönyvek, olvasókönyvek stb., utóbb már csak irányt mutató segédletek alapján, de tapasztalatainkból adódóan fontosnak tartunk hangsúlyozni két dolgot:

- Mai társadalmi viszonyaink között a középiskolai nevelés - ha úgymond általános műveltséget kíván biztosítani - semmiképp sem nélkülözhet egy olyan tantárgyat, melynek keretében lehetőség adódhat egyrészt a különböző szaktárgyak által nyújtott szaktudományos világképek magasabb szintű - végső soron politikailag motivált - általánosítására, másrészt ezen általánosításhoz elengedhetetlenül szükséges dialektikus látás-ill. gondolkodásmód kifejlesztésére.

Azért kell erről beszélnünk, mert meglehetősen széleskörű a középiskolai tanárok körében az a felfogás, miszerint a tanulók világnézeti-politikai-erkölcsi nevelése alapvetően megoldható a szaktárgyak oktatásának és az osztályfőnöki órák anyaga feldolgozásának folyamatában.

Mondják ezt akkor, amikor kénytelenek elismerni, hogy a tantárgyi koncentráció érvényesítése igen problematikus, hogy tanulóink döntő többségét csak a tantárgyakban való gondolkodás rossz beidegződése jellemzi.

Mi nem kívánjuk ezt a tárgyat fetisizálni, de tagadhatatlan, hogy a nevelés szempontjából nemcsak egy a többi között, hanem a

világnézeti-politikai-erkölcsi nevelési feladatok megoldásának elvi megalapozása szempontjából elsőrendű fontosságú volt és méginkább az lesz - ahogy arra még utalni fogunk.

- Minden tantárgy tanítása szükségképp és általában arra felkészített nevelőket igényel. A világnézetünk alapjai ebből a szempontból hosszú ideig mostoha helyzetben volt és még ma is abban van, hiszen nappali tagozaton ilyen irányú képzés nem folyik. Az elmúlt három év tapasztalatai pedig arra engednek következtetni, hogy a szak levelező tagozatára történő beiskolázás sem mentes a problémáktól. Ha ehhez hozzáesszámítjuk azt, hogy az elmúlt évtized során a tárgyat tanítók körében igen jelentős volt a fluktuáció, továbbá nem volt megoldva a "továbbképzés" stb. akkor nem lehet különösebben csodálkozni azon, hogy a "törzsgárda" erőfeszítései nem kompenzálhatták megfelelően azt a negatív összképet, mely a tárgy tanításának-tanulásának helyzetéről kialakult.

A következő, az 1983/84. tanévtől a világnézetünk alapjai helyébe a "Bevezetés a filozófiába" tantárgy lép. Ugyancsak a 4. osztályban fogják tanítani, az előzővel azonos óraszámban. Az 1983/84., valamint az 1984/85. tanévben két anyag közül lehet kötelezően választani.³⁵

A tantárgy követelményrendszere még nincs kidolgozva, csupán az alternatív tananyagbeosztás áll rendelkezésre, melyhez folyamatosan fognak ún. panoráma füzeteket megjelentetni. Ezekben az egyes anyagrészeket bevezető /nem megtanulásra szánt/ szövege-

ken túl, bizonyos szerzőktől célszerűen megválasztott szemelvények kapnak helyet. Feldolgozásukhoz fogalommagyarázatok, kérdések és feladatok kapcsolódnak majd. Mindkét tananyagbeosztásból arra következtethetünk, hogy a tárgy rendkívül jelentős és semmilyen más szaktárgy által nem megoldható feladatot tölt be a tudományosan értelmezett politikai gondolkodás fejlesztésében. Különösen áll ez, ha meggondoljuk, hogy a közölt szemelvények elemzésre, értékelésre szolgálnak, sőt a belőlük levonható konklúziók alkalmazása is megoldandó feladatként jelentkezik, a szükséges fogalomapparátus biztos használata alapján. Tehát nem készen kapott tételek elsajátításáról van szó, hanem a tudományos igényű megismerési folyamat útjának megjárásáról, a problémaszituációk felismerésétől, a problémák megfogalmazásától a teljesítményképes tudásig. A tárgy tanításának koncepciója így nem akármilyen feladatokat ró majd a nevelőkre. Ugyanakkor a tananyagnak mindkét változata egyaránt feltételezi és megköveteli a marxizmus-leninizmus magas szintű ismeretét általában, de ezen belül különösen a filozófia, valamint az ennek körébe tartozó olyan filozófiai jellegű diszciplínák alkalmazásképes, sőt teljesítményképes tudását is, mint a filozófiatörténet, etika, esztétika, szociológia, politikatudomány stb. Ez persze nem jelenti a jelzett tudományágak, tudományterületek alapjainak megtanítási lehetőségét a középiskolában. Látnunk kell, hogy a középiskola tantárgyi rendszere - az iskolák adott jellegétől függően ugyan, de - több fontos, az előzőekben már

onlított, és a politikai műveltség fejlesztéséhez különösen szükséges ismeretet nem tud közvetíteni, ami eleve behatárolja a tanulók ezirányú- az oktatási jellegű foglalkozásokon - megszerezhető ismeretkörét.

Van viszont egy olyan "tantárgy", az osztályfőnöki óra, amelytől - ha azt tekintjük, hogy mi mindent kellene eredményesen megoldania négy éven át, heti egy órában³⁶ - úgy tűnik csodákat várnak. "Fontos és sajátos szerepet tölt be az erkölcsi-politikai-világnézeti nevelésben" - olvashatjuk "A gimnáziumi nevelés és oktatás tervében" /605.old./. Épp ezért tartjuk meglepőnek, hogy a négy évre adott 124 órás keretben kötelezőnek megjelölt 26 órában feldolgozandó 22 téma között - a honvédelmi neveléssel összefüggő témákon /4 téma 8 órában/ kívül - a politikai nevelést egyetlen direkt módon segítő témát sem találunk.³⁷ A fennmaradó 98 órára 83 választható téma jut, de mivel az ún. aktuális témákra kb. 28 óra használható fel, így nagy a valószínűsége, hogy a 83-ból csak 55 óra marad. Négy év alatt ezt az óraszámot az osztályfőnöki órákkal szemben támasztott egyéb követelmények /köztük a politikai nevelés is/ teljesen szétforgácsolják. Ezen csak az menthet valamit, ha az osztályfőnöki munkaközösség megpróbálja pl. felmenő rendszerben a témákat valamiféle egységbe foglalni. Ha ez meg is lenne, még mindig ott van az a kérdés, hogy az osztályfőnöki órákon megbeszélte anyagrészek tényleges elsajáttatása megtörténik-e úgy, mint az egyéb tárgyaknál természetesen végbemegy?

Az előbbiekben vázoltakkal természetesen nem merítettük ki a politikai műveltség megalapozásához nélkülözhetetlenül szükséges politikai ismereteknek - az iskola nevelési rendszerében - megszerezhető körét. És tulajdonképp nem is állhatunk meg a politikai információk megszerzésénél, hiszen ez még a megértés esetén sem jelenti a tudást /az alkalmazóképességet és főleg annak magasabb fokát, a teljesítményképességet/.

A tanulók szükséges elméleti és gyakorlati tudásának, politikai szocializációjuk aktuális szintjének a jártasság, majd a képesség szintjére emeléséhez nélkülözhetetlen a nevelők tudatos, igényes irányító-vezető tevékenysége azon a területen is, melyet ma a középiskolában a politikai nevelés fő gyakorlóterének tekinthetünk: az ifjúsági mozgalmi, szervezeti élet területén. Az itt folyó nevelőmunkának különösképp számolnia kell azzal, hogy mai középiskolásaink korántsem alkotnak politikai szempontból homogén egységet. Vannak köztük a szocializmusnak lelkes, meggyőződéses hívei, vannak olyanok, akik egyszerűen elfogadják, tudomásul veszik rendszerünket, mint természetes életközösséget. Vannak, akik hűséges állampolgárokká fognak válni, bár politikai felfogásukban és világnézetükben a marxizmustól idegen elemek is élnek, akik helyvel-közzel kétkedéssel figyelik az elkötelezettek erőfeszítéseit. Akadnak olyanok, is akiknek kritikájába a fellazítás propagandája eredményeként rosszhiszemű nézetek keverednek, akik - bár törekednek a megismerésre és megértésre a világ dolgait illetően, de különböző okok miatt nem azonosul-

nak a "hivatalos" nézetekkel, később kívánjuk eldönteni, hogy mi mellé álljanak. És így tovább folytathatnánk, befejezve az apolitikusok számban le nem becsülhető rétegeivel.

A középiskolában folyó ifjúsági mozgalmi, szervezeti élet alakítására vonatkozóan két koncepció is kialakult nálunk a nevelési rendszer részeként:

- Az egyik lényege az, hogy a tanulóközösséget ún. kettős mechanizmus alapján kell megszervezni és működtetni /KISZ és diákönkormányzat/.

- A másik lényege az, hogy a tanulói közösség nagy tömegét közvetlenül a KISZ-en belül kell megszervezni és aktivizálni, mivel az ifjúságnak ez az egyetlen képviselője /nevelési és érdekvédelmi/.

"Közvetlenül az ellenforradalom után az iskolai KISZ-szervezetek létezésük viszonylag alacsony volt, csak a politikailag leg-
érettebb, legbátrabb tanulók jelentkeztek belépésre, és szigorú válogatással vették fel őket. Ilyen sajátos körülmények között természetesen ismét többen akadtak hívei az iskolai közösség "kettős mechanizmusának" /Külön iskolai önkormányzat, külön KISZ-... szervezet/ Közülük egyeseket a DISZ hibáinak megismétlődésétől való félelem és az a meggyőződés fűtött, hogy a kommunista ifjúsági mozgalomnak élcsapatnak kell lenni, az önálló iskolai közösségen keresztül kell befolyását az egész ifjúságra kiterjesztenie, különben megszűnik vonzereje, elszürkül, ellaposodik. Mások viszont a kettős mechanizmus modelljével a kommunista

ifjúsági mozgalmat elszigetelni szeretnék volna az iskolától. A párt emellett foglalt állást, hogy az ifjúsági mozgalom ne kiválasztottak szűk mozgalma, hanem a párt ifjúsági tömegszervezete legyen, az ifjúság nagy tömegeit a szervezetben belül részesítse kommunista nevelésben. A konszolidáció óta így módon a tanulóifjúság túlnyomó többségét ismét az iskolai KISZ-...szervezetekben belül találjuk. A vezető pedagógiai intézmények és a KISZ ezért a KISZ ... szervezeti keretében működő iskolai közösség mellett foglaltak állást" /az utóbbi aláhúzásos kiemelés tőlünk származik/. - olvashatjuk dr. Ágoston György Neveléstudomány /Tankönyvkiadó Bp. 1970. 240. old./

A fentiekben jelzett /és általunk aláhúzással kiemelt/ állásfoglalás helyességét illetően, kénytelenek vagyunk fenntartásunkat hangoztatni, tapasztalva a középiskolai KISZ-élet korántsem megnyugtató voltát.

KISZ égisze alatt működő iskolai diákönkormányzatot legalább három okból nem tartjuk elvetendőnek:

a/ Az iskolai diákönkormányzat /és ezen nem csak az osztály diákbizottságok létezését értjük/ megfelelően megszervezve a közösségi-politikai nevelésnek, a KISZ-életre való felkészítésnek jó iskolája lehet, államilag kötelező jelleggel fogva össze a tanulói közösséget. Ez utóbbi egyáltalán nem lényegtelen momentum, ha arra gondolunk, hogy a KISZ az MSZMP egységes ifjúsági, politikai tömegszervezete, melynek célkitűzéseit a fiatalok önként vállalják.

b/ Az iskolai diákönkormányzat sokrétű "állami jellegű" tevékenységének a KISZ iskolai szervei által történő irányítása, és a KISZ tagoknak a különböző diákönkormányzati tevékenységformákban - "egyszerű" beosztottként vagy vezetőként - való aktív, felelősségteljes részvétele jó gyakorlási, egyben bizonyítási lehetőséget is biztosíthat az ifjúsági szövetségnek. Könnyen belátható, hogy ez a megoldás minden másnál hívebben tükrözi az iskolán kívüli élet sajátosságait.

c/ Az előbbiek megvalósulása esetében megszűnik a KISZ "államosításának" veszélye /melyet már volt módunkban kitapasztalni/. Nem kérhető számon a KISZ-től semmi olyan, amelynek megoldása tulajdonképp nem az ő közvetlen feladatuk. Mind az iskolai szintű KISZ-vezetőknek, mind az alapszervezeteknek több idejük és energiájuk marad arra, hogy mozgalmi életük színvonalát szervezeti, tartalmilag egyaránt emelhesék, hogy a tagság által ténylegesen végzett munkával politizáljanak.

"A fiatalok nevelése és a KISZ ereje, hatékonysága, funkciójának ellátása szempontjából az a döntő"- ugyanis - "hogyan foglalkozik a KISZ-tagokkal, milyen hatása van a kívülállókra és egyáltalán hogyan teljesítik a KISZ-szervezetek^a rájuk háruló feladatokat." 38

Fenntartásunk mellett is készséggel elismerjük, hogy kialakulhat a középiskolákban egy olyan kivételesen jó pedagógiai-politikai szituáció, melyben indokolt lehet az iskola egész ifjúsági életének direkt módon való KISZ vezetése.

Természetesen az indokoltságot a hatékony munkának kell igazolnia, mind az egyik, mind a másik modell esetében és nem másnak.

Egy dolog azonban nem lehet kétséges: az iskola akárhogy "mechanizmus" alapján dolgozzék is, az mindig feltételezi a tanulóifjúságnak és közösségének az ifjúsági mozgalom által való irányítását.

Az előzőekben vázolt álláspontunkkal azt kívántuk exponálni, hogy - ha a cél tekintetében megvan az azonosság, akkor - politikai-pedagógiai helyzet-, és módszerbeli megítélés különbségéről van szó.

Véleményünk szerint tehát mindkét koncepciónak megvan a létjogosultsága, ugyanakkor mindkettőnek igen komoly konzekvenciái vannak a politikai nevelést illetően. Ugyanis más és más megközelítést igényelnek a feladatok megoldásának módszerében, formájában, eszközében - és egyéb feltételekben.

De bármelyik megoldásnak is adjanak elsőbbséget vagy egyáltalán érvényesülési lehetőséget, bizonyos, hogy vannak olyan alapvetően fontos, közös követelmények, melyeknek teljesülniök kell, ha eredményeket akarunk elérni.

Mindenekelőtt annak kiemelése, hangsúlyozása szükséges, hogy az ifjúsági szervezet a nevelőtestület legfontosabb iskolán belüli nevelési partnere, nélküle lehetetlen a szocialista nevelőiskola megvalósítása. De amennyire igaz ez a megállapítás, annyira igaz az is, hogy az ifjúsági szervezet csak akkor válhat nevelési partnerré, ha a nevelőtestület azzá teszi.

5. A politikai nevelés rendszerének iskolán belüli fő tényezői
- a nevelőtestület és az ifjúsági szervezet

A következőkben vizsgáljuk meg - a teljesség igénye nélkül - a két fő nevelési tényezőt és szerepét a politikai műveltség megalapozásában.

A legfontosabb tényező a nevelői közösség. Nem véletlenül húztuk ezt alá, ugyanis általában a nevelőmunka, ezen belül különösképp a politikai nevelés csak akkor igazán hatékony, ha a nevelőtestület világnézeti-politikai-erkölcsi és pedagógiai egysége érvényesül. Ennek kialakítása az igazgató feladata, az iskolai pártszervezet, szakszervezet és pedagógus KISZ-szervezet, valamint a nevelési és szaktárgyi munkaközösségek segítségével.

Az egységes nevelőhatások biztosításának alapvető feltétele a nevelési rendszer egyes részszerkezeteinek - így a nevelőtestületnek is - az összehangolt, öntevékeny, felelős működése, beszabályozott keretek között. Ennek a beszabályozásnak egyrészt biztosítania kell az eredményes munkavégzéshez elengedhetetlen stabilitást, másrészt biztosítania kell az időről-időre történő tartalmi és /ha az szükséges, a / formai megújulást is. E feltétel részeként kell ismételtten kiemelnünk az iskola sajátos nevelési atmoszféráját biztosító szokás- és hagyományrendszer fontosságát.

A testület tagjainak az oktató, illetve az oktató-nevelőmunka standard és speciális programja végrehajtásában érvényesülő vezető-irányító szerepének az ifjúsági élet mozgalmi-szervezeti programjának teljesítésében is érvényesülnie kell.

Néhány észrevételt ehhez:

- Mióta a középiskolák döntő többségében - véleményünk szerint sajnos, hogy - visszatértek a "vertikális" rendszerre, különösen fontos tudatában lennünk annak, hogy éppúgy nem válik minden pedagógus a szó mozgalmi értelmében ifjúsági vezetővé, mint ahogy nem válik minden fiatalból ifjúsági, ill. KISZ-vezető. Ebből következik, hogy a KISZ-szervezettel mint szervezettel csak azoknak lenne szabad foglalkozni, akik bebizonyították, hogy erre alkalmasak és felkészültek. Meg kell jegyeznünk, hogy ez nem életkor kérdése, továbbá megtanulható, ha megvan az illetőben a ráhangoltság. Az előbbieken nem lehet megbotránkozni, mert látni kell, hogy sok nevelő van napjainkban is kapcsolatban az iskolai KISZ-szervezettel /vagy mint osztályfőnök vagy "egyszerűen mint szaktanár/ akiknek se megfelelő ifjúságmozgalmi tapasztalata, felkészültsége, se ráhangoltsága, érzéke, és mindezekből következően sokszor kedve sincs az ilyen munkához, de teszi ahogy teszi, mert munkaköri kötelessége.

- Mindez nem jelenti azt, hogy az iskolai KISZ-szervezet lemondhatna a nevelőtestület egészének támogatásáról, segítségéről. Más dolog azonban pl. egy KISZ-alapszervezetet mint olyat - a tagszervezéstől a pártépítésig terjedően - segíteni, és ismét más annak egy konkrét tevékenységi formáját pl. a marxista diákakadémiát vezetni vagy pl. az ifjúsági vezetőket irányítani. Mindezekhez nemcsak jól jön, hanem elengedhetetlenül szükséges is a

nevelői támogatás. Kizárt dolog, hogy az ilyen segítséget - az esetek döntő többségében - az iskolavezetés ne tudná biztosítani, különösen ha azt a pártszervezet igényli.

- Tudjuk jól, hogy a jelzett problémák egyes iskolákban szinte áthidalhatatlanok. Éppenⁿ ezért kellene a gondok csökkentése érdekében tartalmas módon gondoskodni egyrészt a pedagógusképzés, másrészt a posztgraduális képzés keretében a nevelők ifjúsági mozgalmi feladatokra való felkészítéséről, ill. továbbképzéséről. A problémák megoldását nem várhatjuk csak az iskoláktól.

A különböző nevelőhatások irányításának, koordinálásának és az iskolai nevelés egészébe történő integrálásának konkrét feladata döntően az osztályfőnökökre hárul. Ebben segítségre jóⁿ részt csak akkor számíthatnak, ha az a bizonyos nevelési tényező "polgárjogot" kapott az intézményben /pl. MMSZ, Vöröskereszt/ vagy eleve annak keretében jött létre /pl. könyvtár, sportkör/, ily esetben vezetése az adott testületből biztosított általában, tehát a kontaktus könnyen adódik. Jóval bonyolultabb, időigényesebb feladatot jelent az iskolán kívüli tényezőkkel való kapcsolatok szervezése. Ezek között is disztinkválⁿi kell. A közművelődési intézmények általában gyakran keresik a kapcsolatokat, míg a gazdasági szervek, vállalatok általában csak akkor, ha érdekeik ösztönzik erre /pl. őszi betakarítási munkák/, kivételt ebben az olyan gazdasági egységek képezik, amelyek az iskola számára oktatási, képzési bázist jelentenek. A mozgalmi kapcsolatok azon-

ban még az ilyen esetekben sem gyakoriak.

Bár a legfontosabb tényezőként a nevelői közösséget említettük, tudnunk kell róla, hogy a napi politikai információk adásában ma már messze lemarad a televízió, a rádió és a sajtó mögött, ami természetes. A nevelők szerepe elsősorban az elvi alapok lerakásában, az összefüggéseknek, a tendenciáknak a megmutatásában, az új ismeretek feldolgozásában, értékelésében, a régebbiekkel való összekapcsolásában, a figyelem irányításában stb. jelentkezik.

Részletesebben kívánunk foglalkozni a tanulói közösség megszervezésében alapvető szerepet játszó ifjúsági szervezettel, melynek a fiatalok politikai nevelésében, a vonzáskörébe tartozók politikai műveltségének megalapozásában, fejlesztésében kiemelkedő szerepet kell tulajdonítanunk.

A párt Központi Bizottságának a X. kongresszuson elhangzott beszámolója a KISZ továbbfejlődésének alapvető feltételét abban látta, hogy "jobban kidomborodjék politikai, kommunista jellegének elsődlegessége".³⁹ Ez döntő fontosságú megállapítás!

"Nehéz megérteni, hogy a KISZ politikai jellegének erősítésében sokan még ma is valamiféle megfoghatatlan, misztikus dolgot sejtjenek, és nem is nagyon tudnak mihez kezdeni vele"- mondotta Pullai Árpád /Az MSZMP ifjúságpolitikájának néhány kérdéséről c. előadásában - Kossuth 1971.22.old./Sajnos ez a megállapítás sok vonatkozásban ma is aktuálisnak tűnik .

Valóban nehéz megérteni ezt, mert már a Központi Bizottság 1970.

februári állásfoglalása világos választ adott arra a kérdésre, hogy mitől függ a KISZ tevékenységében a politikai jelleg erősítése. Mindenekelőtt annak felismerésétől, hogy lehetőségeinél fogva "A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség egymaga nem vállalhatja a különböző korú, rétegű, érdeklődési körű ifjúság igényeinek kielégítését ... Ezért szükséges mind felfogásunk, mind a struktúra és a módszerek korszerűsítése. Mindezek központi kérdése: a társadalom felnőtt és ifjúsági szervezetei közötti munkamegosztás, valamint az ifjúsági szervezetek, klubok és egyesületek egymáshoz való viszonya." /Kossuth 1970.77.old./ Ez azt jelenti, hogy biztosítani kell azokat a körülményeket, amelyek között a KISZ valóban a politikai programok szervezésére irányíthatja a fő figyelmet. Ennél két lényeges dolgot szem előtt kell tartani:

- Nagyobb politikai jelentőséget kell tulajdonítani annak, hogy a KISZ-tagok ismerjék és teljesítsék a szervezeti szabályzatban foglalt kötelezettségeiket, hogy éljenek jogaikkal. Politikai kérdésnek kell tekintenünk, hogy minden KISZ-tagnak legyen önként vállalt, rendszeresen értékelte megbízatása.

- Jobban a KISZ p o l i t i k a i hatása alá kell vonni a KISZ-t körülvevő tevékenységi formákat. Ezek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a KISZ-tagok és a KISZ-en kívüliek - igényük, érdeklődésük, érettségségük szerint - együtt tevékenykedjenek meg-meghatározott ideológiai, politikai, erkölcsi, esztétikai stb. célok érdekében. Ily módon a KISZ még erőteljesebben válhat olyan ifju-

sági mozgalommá, amely az eddiginél egyértelműbben érvényesíti politikai jellegét, aktivizálja tegjait és a korábbinál szélesebb ifjúsági tömegeket fog át.

Az iskola által megszabott cél- és feladatrendszer a legteljesebben kifejezi az ifjúság objektív érdekeit, mely érdekek érvényesítéséért az ifjúsági szervezet a maga sajátos módján sikraszáll.

Az iskola ifjúságának egyetlen érdekvédelmi szerve a KISZ. Az ifjúsági szervezet érdekvédelmi tevékenységének tartalmát a következőképp határozhatjuk meg: "Az érdekvédelmi funkció gyakorlása kettős irányú politikai munkát követel meg a KISZ-szervezettől. Fel kell lépni az iskolai rend és fegyelem lezítésére irányuló törekvésekkel szemben, a Rendtartás megsértői ellen, védenie kell a helyesen értelmezett tanári tekintélyt, formálni, alakítani szükséges a becsületes munka és tanulás légkörét. Ugyanakkor képviselnie kell azt a pedagógiai-politikai elvet, hogy a szocialista tanár-diák viszonyhoz, az aktivitásra neveléshez tartozik a tanulók részvétele az őket érintő kérdések vitájában, véleményünk, kritikájuk meghallgatása és figyelembevétele. Az előbbiekből logikusan következik az, hogy a diákközösség életének minden jelentősebb megmozdulását a KISZ-nek kell kezdeményeznie, felkarolnia, irányítania, befolyásolnia. Ezt a KISZ csak úgy értheti el, ha munkájával tekintélyt szerez magának.

Ahhoz, hogy egy középiskolában színvonalas, politikailag tar-

talmas KISZ-élet alakuljon ki - megítélésünk szerint - három alapvető feltétel biztosítása szükséges:

a/ Egy ifjúság-centrikus beállítottságú pártszervezet, mely ért az ifjúsági mozgalmi munkához, s képes az iskolavezetéssel karöltve megszervezni a nevelőtestületet a KISZ segítségére.

b/ Az ifjúsági mozgalmi tevékenység iránt vonzódó, fogékony, rátermett KISZ- vezető garnitúra, amelynek mozgalmi nevelését, irányítását a pártszervezet megkülönböztetett módon támogatja.

c/ Olyan szervezeti keret, melyben biztosítani lehet a KISZ vezetőség és a tagság együttműködését a fő célkitűzésük elérésére, közösen megfogalmazott, konkrét, színes program-munkaterv alapján.

Az általunk alapvetőnek tartott három, jobban mondva hármas feltétel tudományos igényű vizsgálata, elemzése aktuális volna, mint ahogy - meggyőződésünk szerint - mindinkább aktuálissá válik a párt Központi Bizottsága ifjúságpolitikai kérdésekben hozott állásfoglalásában megjelölt tennivalók áttekintése is - az oktatáspolitikai határozat végrehajtása tapasztalatainak megvizsgálásához hasonlóan.

Mi csak a harmadik feltétel néhány problémájával kívánunk foglalkozni annak érzékeltetésére, hogy milyen lehetőségek vannak olyan szervezeti keretek kialakítására, melyekben valóban biztosítani lehet /mindkét "mechanizmusban"/ az iskolai szintű vezetés és az alapszervezetek együttműködését a fiatalok poli-

तिकai műveltségének fejlesztése érdekében. Mi ezt úgy értelmezzük, hogy egyfelől: "... az ifjúsági szövetségnek és általában az egész ifjúságnak, mely át akar térni a kommunizmusra, a kommunizmust kell tanulnia."⁴¹ Meg kell érteni azonban, hogy "Munka nélkül, harc nélkül fabatkát sem ér a kommunizmusnak a kommunista brosurákból és művekből bemagolt ismerete."⁴²

Másfelől: "Dolgoztathatjuk az embert amennyit csak akarjuk, de ha ezzel egyidejűleg nem adunk neki politikai és erkölcsi nevelést, akkor munkája tisztára semleges folyamat marad, amely semmiféle pozitív eredménnyel nem fog járni."⁴³ "És az azt jelentené, hogy továbbra is fennáll az elmélet és gyakorlat közötti régi szakadék."⁴⁴

Olyan tevékenységi formák strukturált rendszerét kell tehát ki-munkálni minden iskolában, mely teljes összhangban az iskola szocialista jellegű szokás- és hagyományrendszerével, irányított elméleti-gyakorlati öntevékenységre ad lehetőséget. Ezt a rendszert fő vonásaiban nem célszerű rövid időtávon belül változtatni, de mindig érzékenyen figyelni kell minden olyan "alulról jövő, az öntevékenységből kitermelődő vonásokra, mozzanatokra, amelyek megérdemlik, hogy beépüljenek a rendszer elemei közé. Tapasztalatainkból tudjuk, hogy mennyire lelkesítő dolog az mind az egyének, mind az egyes csoportok esetében, ha tapasztalják, hogy kezük, gondolataik nyomán formálódik a környezet, hogy új, és a többiek számára utat mutató megoldásokat gyökereztetnek meg. Mindezek igazi, mély kötőerőt jelenthetnek a közösség

hez. A rendszer kimunkálásában nélkülözhetetlen a fiatalok részvétele, de nem tőlük kell várni elsősorban a koncepció kialakítását.

A rendszer elemeinek az egész közösség előtti ismertsége alapvető jelentőségű. A rendszer strukturájának áttekinthetősége, dinamizmusának kifejeződése, vagyis működésének mechanizmusa minél inkább tudatosul az egyénekben, csoportokban, közösségekben, annál inkább nő a készségesség a bekapcsolódásra /hiszen kifejeződik az egymás munkájára való rászorultság/, s az elért eredmények megszületési körülményeinek elemző értékelésére. Ezek jó alapot szolgálhatnak a tudatos közösségépítéshez, felkelthetik az igényeket az elméleti kérdések iránt is.

Meggyőződésünk, hogy a politikai nevelés eredményeképp kialakuló - a szó mély értelmében - a politikus fiatalokhoz az iskola napi életében ilyen keretek között végzett, ilyen jellegű törekvéseken át visz az út.

Ebben a nevelőtestület a maga részéről akkor teheti a legtöbbet ha az ifjúsági szervezet előtt álló aktuális feladatok ismeretében a rendszer funkcionálásához szükséges elvi és gyakorlati támogatást megadja, tapasztalatainak, érdeklődésének stb. megfoglaltatásával, de mindenkor a szervezet önállóságának megadott tisztelettel.

Végezetül a rendszer kialakításának azt a fontos szempontját említjük meg, ami segítheti az alapszervezetek és az iskolai KISZ-vezetőség szoros kapcsolatának megteremtését.

Osztály KISZ-alapszervezeteket feltételezve, a szervezettség fokától függően gondoskodni kell arról, hogy az osztály tagjai egyénileg és szűkebb-tágabb csoportokban is, munkájukon/az adott tevékenységi formákon/ keresztül, ill. azok révén mindinkább integrálódjanak az iskolaközösségbe, hogy munkájuk rendszeres, össz-iskolai megítélést nyerjen. Ennek megteremtése az iskolai szintű KISZ-vezetés és az alapszervi vezetőségek együttes munkáját igényli. Az iskolai politikai közhangulatot kifejező politikai közvélemény alakítása - egy-egy konkrét eset kapcsán - feltétlenül igényli az iskolai KISZ-közösség meglétét.

"A tekintélyes és szeretett nagy iskolai közösség közvéleményének ellenőrzése megedzi a tanuló jellemét, fejlesztí akarateréjét, beléoltja a ezemélyes magatartás társadalmilag hasznos szokásait, megtanítja rá, hogy legyen büszke iskolájára és önmagára, mint e kiváló baráti közösség tagjára. Akkor a gyermek viselkedését nem a külső körülmények fogják megszabni, ... hanem pontosan fogja tudni, miként viselkedjék, mi az, amiért megdicsőri őt az általa nagyrabecsült közösség, s mi az, amiért elítéli. így fejlődik ki benne az edzett jellem keménysége, hajlithatatlansága, az állampolgári becsület és kötelesség eszménye, a kötelezettség tudata embertársai iránt."⁴⁵

B E F E J E Z É S

Áttekintve a politikai műveltségnek - mint a korszerű általános műveltség szerves részének - néhány lényegesebb vonatkozását, a teljesség igénye nélkül számot vetettünk a középiskolában végbemenő politikai szocializáció céljának: a politikára nevelésnek általunk fontosnak tartott néhány elméleti és gyakorlati sajátosságával, feladatával, továbbá az ezekkel kapcsolatos, ezek megoldásában szerepet játszó egyes tényezők bizonyos kölcsönhatásos viszonyaival. A fentiekkel összefüggésben befejezésképp néhány konklúziót még le kell vonnunk:

A ma középiskolájában megvannak a lehetőségek, de egyben a törekvések is arra, hogy szocialista jellegében a nevelőiskola vonásai mindinkább kiteljesedjenek.

En~~y~~ így van akkor is, ha egyes iskolák, illetve igazgatók, tan-testületek, pedagógusok tevékenységében kétségtelenül van bírálⁿⁱni való, jelentkezⁿⁱ akár pedagógiai konzervativizmusban, akár pedagógiai radikalizmusban.

Ahhoz, hogy ez a kiteljesedés még karakterisztikusabb legyen, s ezen keresztül a politikai nevelés is még hatékonyabbá váljék - többek között, de nem utolsó sorban - a pedagógiai elméletnek és a pedagógiai gyakorlatnak a jelenleginél lényegesen szorosabb összefogására, kölcsönös megtermékenyítő hatására van szükség.

A nevelési célok, követelmények és feladatok reális, viszonyainkkal és szocialista fejlődésünk lehetséges alternatíváival összecsengő megfogalmazása, továbbá ezek eléréséhez, teljesítéséhez szükséges feltételek megteremtése, illetve teljesebbé tétele a középiskolában folyó nevelőmunkát illetően nem elsősorban anyagi kérdés ma már, hanem döntően pedagógiai-ideológiai kérdés.

A pártnak, az ifjúságpolitika végrehajtásában érdekelt minden intézménynek, szervezetnek közös feladata, hogy az ifjúság új és új nemzedékeit megnyerje a szocializmusért folyó munkának. Az éleződő ideológiai harc, a bonyolultabbá vált nemzetközi és belpolitikai helyzet viszonyai között folyó ezirányú tevékenységünkben nagy figyelmet kell fordítanunk az ún. apró munkára, a személyre irányuló agitációra és propagandára, a makarenkói "párhuzamos hatás olvének" alkalmazására.

Az a gyakran idézett felismerés, mely szerint minden nemzedék más úton, más módon jut el a szocializmushoz, mint apái, triviálisnak tűnő volta miatt csábít a leegyszerűsítésre: a réginek az új által való mechanikus tagadására, holott ez a tagadás dialektikus jellegű, és a különböző nemzedékek alkotó, egymást serkentő, politikai tartalmú együttműködése tendenciájában mindig a társadalmi progresszió egyik alapvetően fontos biztosítékát munkálja ki.

JEGYZETEK ÉS IDÉZETT SZAKIRODALOM

1. Marx: Tézisek Feuerbachról MEM 3 köt. 9. old.
2. U.o. 8 old.
3. Ötödik Nevelésügyi Kongresszus Bp. 1971. I. köt. 57. old.
4. Szocialista közművelődés Kossuth 1978. 172 old.
5. Politikatudományi tanulmányok Kossuth 1982 11. old
6. I. m.: Napjaink kérdései - Mi a jövő kutatás Kossuth 1974
7. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai -
Válogatott dokumentumok gyűjteménye Tankönyvkiadó 1973 65. old.
8. Lenin Művei Szikra 1953 32. köt. 74. old.
9. U.o. 75. old.
10. Szocialista közművelődés u.o. 233. old.
11. Zrínszky László: A politikai képzés elméleti és módszertani
kérdései Tankönyvkiadó 1977 109-110. old.
12. Szpirkin: Tudat és öntudat Kossuth 1974. 67 old.
13. Zrínszky u.o. 122. old.
14. Makarenki: Válogatott pedagógiai tanulmányok Új Magyar
Könyvkiadó Bp. 1948. 75. old.
15. U.o. 78. old.
16. Marx: Előszó "Apolitikai gazdaságtan bírálatához" MEVM
Kossuth 1963 I. köt 367. old.
17. Makarenko u.o. 40-41. old.
18. A szocialista személyiség nevelése és a közönség Magyar
Pedagógiai Társaság Bp. 1970- 146. old.

19. Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer Akadémiai Kiadó 1976 85-86 old.
20. Neveléstudomány - szerkesztette dr. Nagy Sándor és Horváth Lajos Tankönyvkiadó 1970
dr. Ágoston György: neveléstudomány tankönyvkiadó 1970
Pedagógia - szerkesztette dr. Nánási Miklós Tankönyvkiadó 1971.
Neveléstudomány - szerkesztette Nagy Sándor és Horváth Lajos Tankönyvkiadó 1976
21. Politikatudományi tanulmányok u.o. 111. old.
22. I. m.: Pártépítés Kossuth 1971-72- 30. old.
23. dr. Kiss Artur: Politikai elmélet - politikai gyakorlat Kossuth 1979 82. old.
24. Makarenko u.o. 50. old.
25. U.o. 82. old.
26. U.o. 84. old.
27. Harsányi István: Az iskolai nevelés pszichológus szemmel Tankönyvkiadó 1972 21-22 old.
28. Makarenko u.o. 55. old.
29. U.o. 77-78. old.
30. I. m.: Pedagógiai Szemle 1972/1. sz.
31. Lásd.: 89 old.
32. dr. Szalai József: A politikai oktatás mint a permanens művelődés szerves része - kézirat MSZMP Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszék Bp. 1982. 45-46 old.

33.U.o.48.old.

34.U.o.48-49.old.

35.Lásd: 90 old.

36.Lásd: 99.old.

37.Lásd: 102.old.

38. Vajó Péter: A középiskolai ifjúsági szervezet nevelőmunkájának néhány fő kérdése KISZ-vezetők kiskönyvtára Ifjúsági Lapkiadó Vállalat 88.old.

39. A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusa Kossuth 1970 103. old.

40. A Művelődésügyi Minisztérium és a KISZ KB. 1967.áprilisában kiadott közös Állásfoglalása a KISZ ÉRDEKVÉDELMI feladatait illetően

41. Lenin: Az ifjúsági szövetségek feladatai - Marx-Engels-
Lenin az ifjúságról Kossuth 1974 212 old.

42.U.o.213.old.

43. Makarenko u.o.76.old.

44. Lenin u.o.213 old.

45.Makarenko.u.o.54.old.

Fő tényezők
Fő feladatok

A
Pedagógusok

B
Tanulók

C
KISZ-diákönkorm.

D
Szülők

E
Egyéb

I.

I./A

I./B

I./C

I./D

I./E

A tanulók korszerű/általános és szakmai/műveltségének megalapozása

Az oktató munka standard programja

Az általánosan kötelező elméleti-gyakorlati tudás megszerzése

Egyéni feladat vállalások - közösségi megbízatások a tanulmányi előmenetel érdekében

Az otthoni munka feltételeinek megteremtése, a munka ellenőrzése, segítése

Új információs források biztosítása

II.

II./A

II./B

II./C

II./D

II./E

A tanulók személyiség-potenciáljának differenciált program szerinti fejlesztése

Az oktató-nevelőmunka speciális programja

Köt. és szabadonválasztott /fakt./elméleti-gyakorlati tudás megszerzése

Sajátos megbízatások, felajánlások és vállalások akcióprogram keretében

Gondoskodás különböző érdeklődési irányok fejlesztéséről

Az érdeklődésnek megfelelő egyéni foglalkozások szervezése, biztosítása szakemberek révén

III.

III./A

III./B

III./C

III./D

III./E

A társadalmi-közösségi beállítódottság kialakítása

A nevelő-oktató munka szervezeti-mozgalmi programja

A szokás-és hagyományrendszer építését és fejlesztését szolgáló tevékenység

Tudatos közösségépítés /akcióprogramok-megbízatási rendszer révén/

A társadalmi-közösségi tevékenység inspirálása, támogatása

Kollektív tevékenységi formákba történő bevonás

IV

IV./A

IV./B

IV./A

IV./B

IV./E

A környezettel való kíváncsiság kölcsönhatások megszervezése

A különböző nevelőhatások irányításának, koordinálásának, integrálásának programja

Közművelődési tevékenység, közhasznú munkák

Tervezett és szervezett kapcsolatok iskolán belüli és kívüli közösségekkel, szervezetekkel

Kapcsolat az iskolával, az osztályfőnökkel, szülői munkaközösségi csoportokkal

Közreműködés a szabadidős programok és tevékenységek megszervezésében

Bemvezetés a filozófiába /I./

I. A bölcsesség szeretete

1. A mindennapi gondolkodástól a filozófiáig /2 óra/

A mindennapi élet és a mindennapi gondolkodás jellemzői.

A "filozófálás" köznapi és tudományos jelentése. Mindennapi gondolkodás, vallás, tudomány, művészet és filozófia.

2. Filozófiai problémák a prekapitalista társadalomban /7 óra/

a/ Az antikvitás

Mitoszok Ázsiában és Európában. A mitológiától a filozófiai gondolkodás kialakulásáig. Vita a mozgásról és a nyugalomról. Vita az egyes és az általános viszonyokról. Materializmus és idealizmus.

b/ A feudalizmus

A kereszténység. A bensőség és a keresztény vallás.

"A természet rendje". Vita a hit és tudás viszonyáról.

A szekularizáció kezdetei.

II. Tapasztalat, értelem, ész, szenvedély /Filozófiai problémák a polgári társadalomban /17 óra/

a/ A reneszánsztól a felvilágosodásig

Az újkori természettudományos világkép és a humanizmus.

Új ismeretelméleti kiindulópontok: empirizmus és racionalizmus. Deizmus, panteizmus, materializmus, ateizmus.

A felvilágosodás racionalizmusa és szentimentalizmusa.

Miért nem képes megmagyarázni a történelmet a metafizikus materializmus?

b/ A német klasszikus filozófia

Megismerés és erkölcs/Kant/.Az Én nevében/Fichte/.A hegel-i dialektikus idealizmus és a fejlődés gondolata, elidegenülés és eldologiasodás.Feuerbach és a vallásos ateizmus.

c/ Késő-polgári filozófiák

A természettudomány módszerei és a pozitivistá tudomány-filozófiák.A romantika és a historizmus. Irracionalista életfilozófiák.A negatív dialektika. Vallásos irányzatok.

III.Természet és társadalom/ A marxizmus filozófiai alapjai I./
/10 óra/

a/A marxizmus mint elméleti forradalom. Politikai gazdaságtan, filozófia és forradalmi politikaelmélet.Dialektika és materializmus.Elmélet és gyakorlat. Utópia és tudományos elmélet.

b/Mi a kiindulópont? Az emberek és viszonyaik.A külső természet és a második természet. A munka mint tudatosan folytatott tárgyi tevékenység. A termelés és termelési mód. Mit jelent és mit nem jelent a történetiség fogalma?

c/ Természet, társadalmi gyakorlat és megismerés:anyagilagysége és tagolt volta. Mozgás,változás,fejlődés. Különbség és ellentmondás. A tagadás.

d/ Anyag,tudat, nyelv. A megismerés mint aktív folyamat. Az igazság.Ideológia és hamis tudat. Az idealizmus és a vallás kritikája.

e/ A természeti környezet és a népesedés. A természet:barátunk vagy ellenségünk? Az emberi természet.

IV. Az ember a világban /A marxizmus filozófiai alapjai II./

- a/ Az emberréválás. Állat és ember. Felsőbb idegtovéknyiség, /10 óra/
tudat és környezet.)Úsztönök, érzelmek, gondolkodás.
- b/ Az ember mint természeti-társadalmi lény. Biológiai változás és társadalmi fejlődés. Az emberi tovékenység. Szerelm, házasság, család. Élet és halál.
- c/ Faj és egyed. Az egyén és az emberi nem. A személyiség gazdasága. Munka és műveltség. Az én és az öntudat.
- d/ Szükséglet, érdek, érték. A kultúra. Tudomány, művészet, filozófia. Az erkölcs. Közélet és magánélet.

V. Történelem és közösség /A marxista filozófia alapjai III./

- a/ A társadalmi-gazdasági alakulat. Munkamegosztás és osztály /10 óra/
szerkezet. Előttörténet és igazi történet. Prekapitalista társadalmak, kapitalizmus, kommunizmus. A kommunizmus mint mozgalom.
- b/ A történelem meghatározottsága és választási lehetőségei. Szükségszerűség és szabadság. A történelmi véletlen.
- c/ A történelmi haladás. A társadalmi fejlődés egyenlőtlensége és tendencia-jellege. Politikai állampolgári társadalom.
A tudatos cselekvés szerepe. Forradalom és reform.
- d/ A társadalmi közösségek/ család, lakóhelyi, munkahelyi közösségek, nemzet/ és az egyén a történelemben.
- e/ A társadalmi szabályozás erői: erkölcs, jog, politika. Értékek és érdekek a szocialista társadalomban.

Bevezetés a filozófiába /II./

I. Ember és társadalom /14 óra/

1. A társadalmi élet /4 óra/

A társadalmi élet természeti feltételei. A földrajzi környezet szerepe a társadalom életében. Az emberi szervezet biológiai sajátosságainak hatása a társadalomban. A népesedés folyamatainak helye a társadalomban.

A társadalmi élet gazdasági alapjai. Az emberi és az állati alkalmazkodás különbségei. A munka és a termelés. A termelési mód fogalma és szerkezete.

A társadalmi élet és a kultúra. A növényi- az állati társulások és az emberi társadalom közötti különbség. A kultúra fogalma és társadalmi szerepe.

2. A társadalmi közösségek /3 óra/

Rétegeképző tényezők a társadalomban. A társadalom makro- és mikrotagozódása.

Az osztályok eredete, lényege. A társadalmi rétegek különböző típusai. A nemzet. A mikrotagozódás helye és szerepe a társadalomban. Egyén és személyiség.

3. A társadalmi intézmények /2 óra/

A társadalmi intézmények különböző típusai. Az osztályharc fogalma és történelmi szerepe. A politikai intézmények és az állam. Az állam keletkezése, lényege, ismérvei és funkciói. A szocializmus államisága. Az állam elhalálása.

4. A társadalom szellemi élete /2 óra/

A társadalom szellemi életének helye és szerepe a társadalomban. A társadalmi tudat különböző formái. A társadalom szellemi életének aktivitása, viszonylagos önállósága.

5. Ember és történelem /3 óra/

Gazdasági és társadalmi viszonyok a történelemben. A tudatos emberi tevékenység helye az emberi történelemben. A történelmi személyiségek szerepe. A társadalmi mozgalmak, Reform és forradalom. A forradalmak történelmi szerepe. Társadalmi forradalom, politikai forradalom.

II. Tudás és tudomány /12 óra/

1. Tudomány és mítosz /2 óra/

A mágia, a mítosz és a tudomány különbsége. A tudományos gondolkodás kezdetei a görög társadalomban.

2. A tudományos megismerés fejlődése /3 óra/

Az európai kultúra szerepe a tudomány fejlődésében. A tudomány és az előítéletek viszonya. A hagyomány és újítás a tudományos megismerés fejlődésében. A metafizikus és dialektikus szemlélet hatása a tudománytörténetben.

3. A tudományos gondolkodás funkciója /1 óra/

A tudomány sajátos helye az emberi tudásban. A tudományos alkotás lelki és morális indítékai.

4. A tudomány és a technika fejlődése /2 óra/

A tudomány és technika kapcsolatának történeti alakulása. A TTF technikai és társadalmi mozzanatai.

5. A tudomány és a környezeti átalakulás /1 óra/

A tudományos-technikai fejlődés ellentmondásos hatása a természeti környezetre. A társadalmi folyamat és a természeti átalakulás közötti egyensúly megteremtésének feladatai.

6. A tudomány és az emberiség jövője /3 óra/

A modern tudomány az anyag fejlődéstörténetéről. A tudományos felfedezések ellentmondásos hatása a társadalmi környezetben. A tudományos eredmények hasznosításának feltételei és feladatai.

III. Gazdasági és társadalmi viszonyok Magyarországon /9 óra/

1. Társadalmi-történeti fejlődés a hetvenes évekig /2 óra/

A gazdasági-társadalmi modernizáció főbb eredményei, ellentmondásai a szocialista Magyarországon. Az ipar, a mezőgazdaság és az infrastruktúra fejlődése. A társadalmi mobilitás alakulása. A magyar gazdaság fejlettségi szintjének helye az európai országok között.

2. A magyar gazdaság és társadalom a hetvenes években /3 óra/

Átmenet az extenzív típusú gazdasági fejlődésből az intenzív erőforrásokra alapozott gazdasági fejlődésre. A világgazdasági korszakváltás hatása.

3. A Világgazdasági kihívás - gazdasági-társadalmi válasz

/A gazdaság- és társadalomfejlesztés feladatai, a nyolcvanas években/ /4 óra/

A nemzetközi kapcsolatok szerepének növekedése a világgazdaságban. A gazdasági egyensúly szerepe a "nyitott gazdaságban." A gazdaság és a társadalom közötti egyensúly szükségessége

A gazdaságpolitika és a társadalompolitikai erőforrások szerepe a stratégiai gazdaságfejlesztésben. A rugalmas alkalmazkodóképesség gazdasági-társadalmi összetevői. A termelési szerkezet, a gazdasági szabályozás, és a korszerű szervezet szerepe a rugalmas alkalmazkodóképesség kifejlesztésében.

IV. Életmód és erkölcs a magyar társadalomban /15 óra/

1. Gazdasági-társadalmi átalakulás és életmód /2 óra/

A gazdasági-társadalmi átalakulás lehetőségei és az életmód változások közötti összefüggés. Átmeneti életforma-típusok és hagyományörző-típusok a magyar társadalom alapvető osztályai-ban és rétegeiben.

2. Munka /2 óra/

A munkában eltöltött idő alakulásának jellemző tendenciái a különböző társadalmi rétegekben. A létfenntartási kényszer szerepe a munkában. A munka mint emberi önmegvalósítás. Munkaerőkölcsi mozzanatok és a termelési kultúra. A munkafeltételek változásának hatása az életmódra.

3. Családi élet /2 óra/

A család funkciói a szocialista társadalomban. Munkamegosztás a családban. A családi funkciók társadalmi átvállalása. A családi környezet hatása a gyermek fejlődésére. A népesedési helyzet főbb jellemzői.

4. Anyagi fogyasztás /1 óra/

Az anyagi fogyasztás színvonalának növekedése a hetvenes években. Az 2 "új típusú fogyasztási modell". Anyagi gondok és anyagiasság kialakulása. A nivellálás és a differenciálás szerepe

az életszínvonal- és jövedelempolitikában.

5. Művelődés /1 óra/

A művelődés szerepe az életmód alakulásában. Művelődési különbségek a magyar társadalomban. A társadalom anyagi-kulturális színvonala és a fogyasztási szerkezet közötti összefüggések. Fejlesztési feladatok a művelődésben.

6. Politikai-közéleti aktivitás /2 óra/

A szocialista demokrácia kibontakozásának-kiteljesedésének folyamata a hetvenes években. A politikai-közéleti aktivitás lehetőségei, keretei és korlátai. A politikai kultúra és a közéleti részvétel összefüggése. Az érdekek egyeztetésének lehetőségei a szocialista demokráciában.

7. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus /3 óra/

A szocialista hazafiság viszonya a hazafiság korábbi formáihoz. A nacionalizmus történelmi szerepe. A szocialista hazafiság és a nacionalizmus ellentéte. A szocialista hazafiság történelmi előzményei. A történelmi tudat helye és szerepe a szocialista hazafiságban. A reális történelemszemlélet, a történelmi ismeretek és a nemzeti büszkeség mozzanatai a történelmi tudatban. A pszichikum és a nyelv szerepe a nemzeti tudatban. A hazafiság és más közösségi tudatformák viszonya. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus szükségszerű összefüggése a szocialista nemzeti tudatban. A szocialista hazafiság viszonya a környező nemzetek és népek hazafiságához.

8. Szocialista életmód és ifjuság /2 óra/

A fiatalok anyagi-szociális helyzete és beilleszkedési lehetőségei. A jelenlegi gazdasági-társadalmi helyzet problémái, feszültségei. A reformgondolkodás és a szocialista értékek érvényesítésének szerepe. A kisközösségek funkciója az egyén személyiségfejlődésében.

Az osztályfőnöki óra feladatai

A közösség és a szocialista személyiség fejlesztése
érdekében

az osztály közösséggé alakítása közös célok kitűzésével,
követelmények megfogalmazásával,

a közösségi-közéleti tevékenység szervezése, értékelése,
gazdagítása,

Kapcsolatok teremtése és együttműködés más közösségekkel:
az ifjúsági szervezettel /KISZ/, az üzemmel, a vállalattal, a
társadalmi és a közművelődési intézményekkel,

a tanulói önkormányzat fejlesztése, együttműködés a neve-
lésben

a tanulók önismeretre, önértékelésre, emberismeretre nevelése,
pozitív tanulói közvélemény formálása, a szocialista erkölcs
értérendjének elfogadtatása,

a tanórák erkölcsi-politikai-világnézeti tartalmának neve-
lési célú elemzése és summázása, nevelési tartalmának gazdagítása

utmutatás az egyéni és közösségi érdekek egymásból fakadó
érvényesítéséhez,

a nemek közötti kapcsolatok helyes irányú befolyásolása,
felkészítés a párválasztásra, családalapításra, gyermekneve-
lésre,

a szocialista típusú család jellemzőinek tudatosítása, élet-
igénnyé formálása.

A tanulásra és a munkára nevelésben

a tanulás - mint erő kifejtését igénylő munka és életszükséglet - értelmezése,

a tanulás eredményes és korszerű módszereinek megtanítása, az állandó önművelés igényének fejlesztése,

segítségnyújtás a helyes pályaválasztási döntés előfeltételeinek tudatosításában,

a tanulók felkészítése a továbbtanulásra és a munkába állásra,

a munkához való szocialista viszony fejlesztése,

a szakmaszeretet és a hivatástudat kialakításának elősegítése,

a fizikai munkát igénylő életpályák helyes értékelésének és vállalásának elősegítése,

a különféle munkaformák szervezésén, végzésén, értékelésén keresztül a kollektív szellem növelése és elmélyítése.

A szocialista hazafiság és internacionalizmusra nevelés érdekében

a tudatos hazaszeretetnek és az internacionalizmus politikai-eszmei tartalmának elmélyítése, cselekvést kiváltó erővé formálása,

a szocialista hazafiság, internacionalizmus tudatának és érzelemvilágának fejlesztése, okozati és cselekvési fokra vitele. Ennek érdekében megfelelő tevékenységi formák szervezése,

felelősségérzet fejlesztése a haza védelmének, a szocialista társadalmi rendszer vívmányainak és létesítményeinek a megóvása érdekében.

A diákéletmód, felnőtt életmód szokásainak kialakításában

A fiatalok és felnőttek értékes szórakozásainak, időöltetésének módjaival való ismerkedés, iskolán kívüli formák szervezése,

a szabadidő kulturált, egészséges tevékenységekkel való eltöltésének szervezése,

a fejlett szocializmus új életformájára való felkészítés, az életmód tágabb értelmezésével, értékelésével hozzájárulás a teljes, harmonikus személyiség kialakításához.

A gimnáziumi osztályfőnöki órák kötelező tematikája

/a szakközépiskoláké lényegében ugyanaz/

I. osztály

1. A serdüléssel járó problémák
2. Fiúk és lányok új tartalmú barátsága
3. A gyermek helye a családban
- 4 - 5. A hadkötelezettség
6. A szerelmesek magatartása
7. A közlekedés jogi és etikai szabályairól

II. osztály

1. Felkészülés a családi életre
2. A családi élet szépségei, nehézségei
- 3 - 4. A szocialista országok katonapolitikája
5. A környezetkimélő magatartás
6. A közlekedésről
7. Az ifjúkori bűnözés

III. osztály

1. A család társadalmi védelme
2. A fejlődő család
3. A mai szülők
- 4- 5. A bevonulókkal szembeni követelmények
6. A nemi élet egészségügyi kérdései

IV. osztály

1. A környezetvédelem - a társadalom, az ember védelme
2. Felkészülés a szülői szerepre
3. Párválasztás, házasság, családtervezés
- 4 - 5. A katonai eskü
6. Védjük államunk biztonságát

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Lenin: A marxizmus három forrása és három alkotórésze

LM Szikra 1955 19.köt.

Lenin: Az ifjúsági szövetségek feladatai

Marx-Engels-Lenin az ifjúságról Kossuth 1974

Lenin: "Baloldaliság" - a kommunizmus gyermekbetegsége

LM Szikra 1951 31.köt.

Lenin: Még egyszer a szakszervezetekről

LM Szikra 1953 32 köt.

Marx: Előszó " A politikai gazdaságtan bírálatához".

NEVM Kossuth 1963 I. köt.

Marx: Tézisek Feuerbachról

NEM 1960 3 köt.

A kádereképzés pedagógiája Kossuth 1981

A szocialista személyiség nevelése és a közösség Magyar Pedagógiai Társaság Bp. 1970.

dr.Ágoston György: A pedagógiai alapfogalmak és a nevelési célrendszer Akadémiai Kiadó 1976

dr.Ágoston György: Neveléstudomány Tankönyvkiadó 1970

Állampolgári alapismeretek Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1979

Bevezetés a politikai oktatás pedagógiájába Kossuth 1981-82
I-II.köt.

Daróczi Sándor: Társadalmi-politikai nevelés középiskolás
korban Akadémiai Kiadó 1973

Gyenes László: Világnézeti nevelés a pártoktatásban Kossuth
1979

dr. Harsányi István: A tanulók ismerése Tankönyvkiadó 1974

Harsányi István: Az iskolai nevelés pszichológus szemmel
Tankönyvkiadó 1970

Iskolavezetés a Magyar Pedagógiai Társaság Bp. 1970 I.-II-III.
köt.

Kellemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései
Tankönyvkiadó 1968

dr. Kiss Artur: Politikai elmélet-politikai gyakorlat Kossuth
1979

Kovács Ferenc: A munkáosztály politikai-ideológiai művel-
tségéről és aktivitásáról Kossuth 1976

Makarenkó: Válogatott pedagógiai tanulmányok Új Magyar Könyvki-
adó Bp. 1948

Napjaink kérdései - Mi a jövő kutatás? Kossuth 1974

Neveléstudomány - szerkesztette dr. Nagy Sándor és Horváth
Lajos Tankönyvkiadó 1970

Pártépítés Kossuth 1971-72

Pedagógia - szerkesztette dr. Nánási Miklós Tankönyvkiadó 1971

Pedagógia szakosító tanfolyam Kossuth 1972-73

Politikatudományi tanulmányok Kossuth 1982

Pullai Árpád: A Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúságpolitiká-
jának néhány kérdéséről Kossuth 1971

dr.Széchi Éva: A közösségi nevelés útjai a középiskolában
Tankönyvkiadó 1967

dr.Szetei József: A politikai oktatás mint a permanens művelődés szerves része MSZMP Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszék Bp.1982

Szocialista közművelődés Kossuth 1978

Szocializmus és személység Kossuth 1982.

Szöveggyűjtemény a tömegpolitikai munkát irányítók módszertani tanfolyamához Kossuth 1976

Szpirkin: Tudat és öntudat Kossuth 1974

Tanulmányok a politikai nevelés eredményességének vizsgálatáról MSZMP Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszék Bp.1980

Vajó Péter: A középiskolai ifjúsági szervezet nevelőmunkájának néhány fő kérdéséről Ifjúsági Lapkiadó KISZ-vezetők kiadványtára 6.

Zrínszky László: A politikai képzés elméleti és módszertani kérdései Tankönyvkiadó 1977

A gimnáziumi nevelés és oktatás terve Tankönyvkiadó 1978

A KISZ KB Irányelvei a magyar ifjúság kommunista nevelésének néhány kérdéséről Bp. 1963

A középiskolai tanulók tervszerű nevelésének programja

Tankönyvkiadó 1965

A Magyar Szocialista Munkáspárt X. Kongresszusa Kossuth 1970

A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa Kossuth 1975

A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa Kossuth 1980

A Művelődésügyi Minisztérium és a KISZ KB 1967 áprilisában
kiadott közös Állásfoglalása a KISZ érdekvédelmi feladatait illetően

Ancsel Éva: Az ifjúság útja a marxizmushoz Társadalmi Szemle
1982/3. sz.

Ancsel Éva: Az értékek változása és az ifjúság Társadalmi
Szemle 1982/10.sz.

A tanulók marxista-leninista világnézeti nevelése - A szocialista országok pedagógiai kutatóinak IV. nemzetközi konferenciája Bp.1981.november 14-27.Pedagógiai Szemle
1982/3.sz.

Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai - Válogatott dokumentumok gyűjteménye Tankönyvkiadó 1973

Az állami oktatásról szóló 1972. június 15-i központi bizottság határozat végrehajtásának tapasztalatai és a közoktatás további fejlesztésének irányelvei - A Központi Bizottság 1982. április 7-i állásfoglalása Pedagógiai Szemle
1982/6.sz.

Ágoston György: Az iskola funkciói és funkciózavarai az össztársadalmivá szélesedő nevelésben Pedagógiai Szemle
1982/4.sz.

- Badacsonyi György: Politikai kultúra és demokrácia kulturája
Társadalmi Szemle 1979/7-8.sz.
- Balogh József: A politikai magatartás és vizsgálata Társadalmi
Szemle 1979/7-8.sz.
- Daróczy Sándor: A nevelési tényezők értékhordozó és információ-
közvetítő szerepéről Pedagógiai Szemle 1980/7-8.sz.
- Fejti György: Útkereső, megújuló ifjúságpolitikai Társadalmi
Szemle 1983/6.sz.
- Huszár István: Ifjúság és társadalom Társadalmi Szemle 1982/
10.sz.
- Kulcsár Kálmán: A politikatudomány a szocialista társadalomban
Társadalmi Szemle 1979/7-8.sz.
- Ötödik Nevelésügyi Kongresszus Bp.1971.I.-II.köt.
- Pedagógiai lexikon Akadémiai Kiadó 1978
- Pedagógiai Szemle 1972/1.sz.
- Petrikás Árpád: A.Sz.Makarenko elméleti rendszere, a rend-
szerelv alkalmazásának problémái Pedagógiai Szemle 1980/
7-8.sz.
- Schlett István: A politikai ideológia természetéről Társadalmi
Szemle 1982/3.sz.
- Törvény az ifjúságról Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási
Tanács 1972.
- Váriné Szilágyi Ibolya: Az ifjúság szocializációjának jelleg-
zetességei Társadalmi Szemle 1982/5.sz.